

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITADUSE OSAKOND

Gerda Porovart

NAISTEGELASE KUJUTAMINE 1930. AASTATE FOONIL HELENE RANNA
ROMAANIS „KEHA JA VAIM“ JA SALME KÕIVU ROMAANIS „REET TAMMIKU“

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Leena Käosaar

Tartu 2024

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	5
1.1 Feminismi teooria	5
1.2 Feministlik kirjandusteadus	6
1.2.1 Sissevaade feministlikusse kirjandusteadusesse Eestis	8
2. EESTI NAINED 1930. AASTATEL	10
2.1 Uut laadi naine	10
2.2 Naised töö- ja haridusvaldkonnas	12
2.3 Naiste õigused perekonnas	15
3. ROMAANIDE NAISPEATEGELASTE ANALÜÜS	17
Helene Ranna „Keha ja vaim“ (1930)	17
Salme Kõiv „Reet Tammiku“ (1939)	17
3.1 Naistegelaste välisilme	17
3.2 Iseloom	20
3.3 Väärtused ja hoiakud	21
3.4 Keha ja tundemaailm	24
3.4.1 Naistegelaste emadus	28
3.5 Roll ja positsioon ühiskonnas	30
Kokkuvõte	35
Kirjandus	38
The Portrayal of Female Characters in the context of the 1930s in Helene Ranna’s novel <i>Keha ja vaim</i> and Salme Kõiv’s novel <i>Reet Tammiku</i>	41

Sissejuhatus

Naiskirjanike osakaal Eesti 20. sajandi I poole kodumaises kirjanduses on võrdlemisi väike. Selle üheks põhjuseks võib lugeda naiste vähest haridust ja teisejärgulist rolli tolleaegses patriarhaalses ühiskonnas. Naine oli loodud koduhoidjaks, kes pidi hoolitsema järelkasvu eest, toimetama köögis ja olema hea naine oma abikaasale. Naistel oli palju kohustusi ning juba füüsiliselt oli raske leida aega, mil võtta kätte kirjavahend ja kirjutada. Isegi kui aega leiti, siis millest oligi kirjutada? Oma igapäevastest toimekadest, kuid kas seda ootas lugejaskond. Naiskirjanike tekstide vähesuse tõttu pidid naislugejad leppima meeskirjanike teostega, kuid mees- ja naiskirjanike kirjutamis- ja kujutamislaad on erinev ning seda on eriti tugevalt tunda vastassugupoolte kirjeldustes. Naised ei tundnud ennast meeste kirjutatud naistegelastes ära, sest need olid ajendatud meeskirjanike enda ootustest ja unistuste naistest, mis ei vastanud tegelikkusele. Siiski oli kirjutavaid naisi, kes sageli esindasid emantsipeerunud vaateid, mida käsitleti uudse ja vastuolulise hoiakuna, mis traditsioonilisse patriarhaalsesse ühiskonda ja meeskirjanduse kaanonisse ei sobitunud. Ajapikku lasti need unustuste hõlma vajuda, mitmeid neist - kaasa arvatud käesolevas töös käsitletud kirjanikud ja nende romaanid on jäänud unustusse tänase päevani.

Käesolevas bakalaureusetöös on käsitluse all kaks romaani: Helene Ranna „Keha ja vaim“ (1930) ja Salme Kõivu „Reet Tammiku“ (1939). Töö eesmärk on võrdlevalt analüüsida omavahel romaanide naispeategelasi ning seejärel võrrelda neid 1930. aastate emantsipeerunud naise kuvandi ja positsiooniga Eesti ühiskonnas. Bakalaureusetöös leian vastuse küsimustele: Milline on naistegelaste välimus, iseloom, hoiakud ja väärtused, keha- ja tundemaailm ning roll ja positsioon ühiskonnas? Kas ja kuidas suhestub naistegelase kujutusviis 1930ndate eesti naise kuvandiga? Millisena on kujutatud naispeategelase suhet vastassugupoolega? Milline on romaanides kujutatud nais- ja meespeategelaste haridustase? Kumb sugupool võtab peresisesele vastu otsuseid ja kumb sugupooltest toob leiva lauale?

Oma bakalaureusetöö olen jaotanud kolmeks suuremaks peatükiks. Esimeses peatükis annan ülevaate feminismi teooriast ja feministlikust kirjandusteadusest. Teine peatükk käsitleb 1930. aastate eesti naise kuvandit ja hinnanguid naiste võimalustele töös ja hariduses. Ülevaade

antakse ka perekonnaõigusest, sest abielu ja perekond on empiirilisest materjalis olulisel kohal. Kolmas peatükk keskendub romaanide „Keha ja vaim“ ja „Reet Tammiku“ naistegelaste analüüsile.

Oma tööga soovin täiendada eesti 20. sajandi I poole naisautorite kirjandusloolist käsitlust. Loodetavasti on minu tööst kasu nii praegustele kui ka tulevastele (nais)kirjanduse huvilistele.

1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Peatükk annab lühikese ülevaate feminismi teooriast, kus tutvustatakse olulisemaid mõttevoolule omaseid ideid, koolkondi ja teoretikuid. Alapeatükiga antakse baasteadmised, mis on vajalikud feministliku kirjandusteaduse mõistmiseks. Teine alapeatükk vaatlebki feministlikku kirjandusteadust – selle tekkepõhjuseid ja olulisemaid kirjanduslikke käsitlusviise. Töö teoste analüüsi kohalt on oluline tutvustada feministliku kirjandusteaduse mõju eesti unustatud naiskirjanike käsitlusele.

1.1 Feminismi teooria

Töö seisukohalt on olulisel kohal feministlik kirjandusteadus, kuid esmalt tuleb süveneda feminismi teoriasse. Feministlik mõte sai alguse 19. sajandil. See kasvas välja klassikalisest liberalismist, mis omakorda põhines valgustusajastu ideedel. Feminismi levikut saab vaadelda kahe lainena. Esimene laine oli 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses. Esimese laine peamisteks eesmärkideks olid valmisõigus ja meestega üheväärtuslik kohtlemine naistele. Hiljem lisandus eelmainitutele autonoomsus oma keha ja seksuaalsuse üle. Feminismi teine laine sai alguse USA-s (Angloameerika kultuurikontekstis) 1960ndatel. Teine laine tugines samadele printsiipidele, mis esimene laine, kuid taotles muudatusi patriarhaalses ühiskonnas. Võrdluseks, esimene laine põhines ideel paigutada naine mehekesksesse ühiskonda, muutmata ühiskonnakorraldust. Teise laine feministliku idee levitajad leidsid, et naiste koguarvu suurendamine mehekeskses ühiskonnas ei taga soovitud soolist võrdõiguslikkust. (Kivimaa, Põldsaar 2009: 800)

Teise laine feminismi teoretikud saab jagada kaheks koolkonnaks: angloameerika ja prantsuse feminism. Angloameerika teise laine feministid järgisid liberaalfeministlikku maailma käsitlusviisi, kuid suhtusid kriitilisemalt „universaalse inimliku standardi“ võimalikkusesse. Siiski ei seadnud nad kahtluse alla liberalismi ja valgustusajastu põhiideid nagu seda tegid prantsuse feministid. Tuntumad teise laine angloameerika võrdsusfeministid on Betty Friedan ja Simone de Beauvoir, viimane kirjutas eelmise sajandi olulisema teksti „Teine sugupool“ (*Le Deuxième Sexe*, 1949), mis pakkus kõneainet erinevates valdkondades. Teose kurikuulsa maine on loonud väide: „naiseks ei sünnita: naiseks saadakse“ (De Beauvoir

1997: 185). De Beauvoir analüüsib oma teoses läbi erinevate valdkondade naise „naiselikkust“ ja sellepärast ühiskonnas teisejärguliseks muutumise põhjuseid. Võrdsusfeminism on ajapikku teooriamaastikul unustusse vajanud, kuid jääb siiski peamiseks feminismi vormiks, mida tunnevad inimesed feministliku filosoofia all. (Kivimaa, Põldsaar 2009: 800–801)

Prantsuse teise laine feminismi teoreetikud pooldasid erinevusfeminismi teooriat, rõhukaaluga naiste erinevuste ja omapära suunas. Kui võrdsusfeminism püüdleb soolise võrdsuse poole, siis erinevusfeminism pöörab tähelepanu naiste eripärade esiletoomisele ja murekohaks pole mitte sugudevahelised erinevused, vaid nendest möödavaatamine. Erinevusfeminismi rõhumine mehe ja naise bioloogilisele erinevusele tekitas vajaduse luua uusi lähenemisi, mis toetaksid teooria uurimist, näiteks soolise erinevuse teooriad, mis võeti postmodernistliku feminismi aluseks. (Samas: 801—802) Soolise erinevuse teooriad harutavad lahti keelt ja teisi kujutussüsteeme. Keeleliselt saavad tähtsaks „naine“ ja „naiselikkus“, mis omakorda binaarsete opositsioonide kaudu on seotud „mehe“ ja „mehelikkusega“. Keelelistest ja kultuurilistest aspektidest, nähtustest ja kujutamissüsteemides on saanud erinevusfeminismi analüüsi põhiline uurimisaines. Erinevusfeminism pöörab sellest lähtudes vähem tähelepanu naise rõhumisele võimu poolt ning seda aspekti heidetakse neile ette. (Samas: 802–803)

Tuntud erinevusteooria aluspanijad on Hélène Cixous, Julia Kristeva ja Luce Irigaray. Ameerika erinevusteoreetikud on näiteks Nancy Hartsock, Carol Gilligan või Gayatri Chakravorty Spivak. Erinevusteooria probleemküsimus on, kuidas rakendada soovõrdsust naistele, kes rõhutavad oma eripäralt. Erinevusteooria käsitleb naist kui teisejärgulist olemust, tõlgendades seda naistele kasulikust vaatepunktist, tuues välja, et naised saavad oma eripärasid rõhutades luua iseendale sobiva keskkonna, näiteks kirjanduses on loodud naiskirjutus (*écriture féminine*). (Samas: 802)

1.2 Feministlik kirjandusteadus

Feministliku kirjandusteaduse või -kriitika teke on tugevalt seotud poliitilise olukorraga 1960ndatel, kui naised hakkasid vastuhakku näitama patriarhaadi ja seksismi suhtes (Moi 1991: 68). Käesoleva kirjandusteaduse haru puhul pole tegemist mitte uurimismeetodiga, vaid

vaatepunktiga (Annuk 1999: 696). Seoses teise laine feminismiga hakati 1960. aastate lõpul feministliku pilguga käsitlema ka kirjandust. Laiahaardelisem analüüs toimus aga sellele järgneval kahel kümnendil. Esmalt olid fookuses meeskirjanike kujutatud naistegelased, eriti kanoonilistes kirjandusteostes. Rõhku pannakse sellele, kuidas on naistegelastest loodud kuvand mõjutanud ühiskonnas päriselt eksisteerinud naisi, näiteks naistegelase kujutamine seksuaalobjektina lõi naislugejatele tauniva versiooni nii naiselikkusest kui naiseks olemisest. Tihti olid naistegelased kujutatud hooradena või vastupidiselt neitsite/süütutena ehk langesid stereotüüpse kirjelduse alla. Hoorad leidsid õnnetu lõpu ning neitsid abiellusid. (LeBihan 2006: 103) Tolleaegsele naislugejale pidi jääma arusaamine, et naise õigeim koht on mehe kõrval abielunaisena.

Feministliku pilguga teoste lugemine oli tähtis samm uue kirjandusteaduse haru loomisel. Feministliku kirjandusteaduse silmapaistvaks saavutuseks sai unustatud naiskirjanike teoste analüüsimine ja taasavastamine luues samal ajal tulevastele naisautoritele kirjutamiseks esteetilise põhja. Eelnev esteetiline kirjutamislaad oli loodud keskklassi valge mehe poolt ning töötas samasuguste kirjanike puhul. (Samas: 104) Sellepärast oli kirjandusmaastikul domineerival kohal just meesautorid, kes löid „head“ kirjandust (Annuk 1999: 702).

Kirjandusmaastiku mehekesksele muutusele pani aluse Elaine Showalter teosega „Nende oma kirjandus“ (*A Literature of Their Own* 1978). (LeBihan 2006: 104) Teoses käsitletakse briti unustatud naiskirjanikke ning see kannustas ka teisi rahvaid uurima oma unustatud naiskirjanikke ja nende loomingut (Annuk 1999: 700). Lisaks tõi Elaine Showalter feministlikkusse kirjandusteadusesse uue käsitusviisi, milleks oli gүнokriitika (Eagleton 2007: 108). Gүнokriitika käsitleb ainult naisautorite loomingut, feministlik kirjandusteadus seevastu analüüsib Showalteri järgi ainult meesautorite tekste, esimene käsitleb naist kui autorit ning teine naist kui lugejat. Siiski leiab Toril Moi, et feministliku kirjandusteaduse vaatepunktiga saab käsitleda ka naisautorite loomingut. (Moi 1991: 75) Uurides Helene Ranna ja Salme Kõivu teoseid, lähtun Moi mõttest ning analüüsin naiskirjanike teoseid feministliku kirjandusteaduse läbi, keskendudes naistegelaste kujutamisele. Ajastu kirjeldus toetab naiskirjanike naistegelaste tõetruud kujutamiseviisi ning aitab neid paigutada toonasesse ühiskonda. Kuna probleemiks on olnud meesautorite oskamatus naisi kujutada, siis on huvitav

jälgida, kas need naisautorid on loonud naistegelased, kellest tollaegne lugeja end ära tunda võis või tekitasid nad samuti võõristust.

1.2.1 Sissevaade feministlikusse kirjandusteadusesse Eestis

Eestis esimeseks naiskirjanike, täpsemalt naisluuletajate, uurijaks võib pidada Ants Orast, kes analüüsis essees „Naiskirjanikest mujal ja meil“ (1939) poetesside Lydia Koidula, Anna Haava, Marie Underi, Betti Alveri ja Kersti Merilaasi loomingut. Eraldi naiskirjanike loomingule on tähelepanu pööranud Oskar Kruus teosega „Naine hanesulega. Kirjutisi naiskirjanikest“ (1971). Laiihaardelisem naiskirjanike käsitus ja nende eristus Eesti kirjanduskaanonis sai alguse ja hoogustus aga 1990ndatel, mil näitena kasutati lääneriikides levinud feministlikku kirjandusuurimist. (Annuk, Talviste 2023: 747–748)

20. sajandi naiskirjanike looming on ka Eestis jäänud tähelepanuta juba eespool mainitud põhjusel – naised ei kirjutanud „head kirjandust“, st kirjutati teemadest, mis meeskriitikute jaoks ei olnud tähtsad. Naiste kirjutatud teosed ei aidanud kaasa rahvusidentiteedi loomisele ning negatiivset mõju avaldas II maailmasõda, mis piiras (nais)autorite loomingulist tegevust, siinjuures tuleb arvestada faktiga, et osa naisi olid endiselt kirjaoskamatud. (Annuk, Talviste 2023: 748–749; Annuk 2023: 757; 759)

Käesolevas töös käsitletud romaanide autorid saab samuti paigutada 20. sajandi unustatud naiskirjanduse mõiste alla. Mõlema autori teosed on tunnustatud Looduse Romaanivõistlusel: Helene Ranna „Keha ja vaim“ pälvis esimese koha (Tõnisson 1930: 241) ning Salme Kõivu „Reet Tammiku“ tunnustati 3. koha vääriliseks (Kangro 1939: 1127). Annuk on toonud välja, et tegemist pole kirjandusajaloos vähetuntud autoritega, sest nad on esindatud nõukogudeaegses 7-köitelises kirjandusajaloos (1965-1971), kuid nende looming on tänapäeva lugejale siiski jäänud tundmatuks. Nii Helene Ranna kui Salme Kõivu romaanid on välja antud taastrükina kirjastuse Eesti Raamat sarjas „Eesti Romaanivara“, raamatute lõpus on paarileheküljelised järeldsõnad, mis aitavad teoseid paremini mõista (Annuk 2023: 757–758; 765).

Peatükis käsitleti feminismi teooriat, mis sai alguse juba 19. sajandil. Teooriat vaadeldakse kahe lainena, millest just teine laine oli mõjuvõimsam, sest sel ajal tekkis kaks koolkonda: angloameerika koolkond, aluseks võrdsusfeminism ning prantsuse koolkond, maailmavaateks erinevusfeminism. Võrdsusfeminism taotleb meeste- ja naiste vahelist võrdsust, erinevusfeminism rõhutab naiste erinevust meestest ning see on ka põhjus, miks käsitletakse kirjanduses eraldi naiskirjutust. Feminismi teooria tuules arenes kirjanduses välja feministlik kirjandusteadus, mis läheneb kirjandusele naisekeskselt. Oluliseks sai unustatud naiskirjanike tööde lugemine ja taasavastamine, millele pani aluse Elaine Showalter teosega „Nende oma kirjandus“ (1978). Naiskirjandusele hakati Eesti kirjanduskaanonis tähelepanu pöörama 1990ndatel ning nüüdseks on välja kujunenud unustatud naiskirjanike teoste taastrükkimine, et need jõuaksid tänapäeva lugejateni, nende seas antud bakalaureusetöö analüüsitavad teosed.

2. EESTI NAINE 1930. AASTATEL

Peatükk keskendub eesti naise kuvandile 1930. aastatel. Vaatluse alla tulevad valdkonnad, mis aitavad luua tausta töö 3. osale ja selletõttu pole tähelepanu pööratud näiteks naisliikumisele. Esimene alapeatükk annab ülevaate eesti emantsipeerunud naise kuvandist, mis põhineb ajakirjandusartiklidel, mille väljaande ajaks on enamjaolt 1930. aastad. Erandina kasutan Linda Einbaumi artiklit 1927. aastast, sest artikli autorist sai väljapaistev naisliikumise juht ja teisalt on ühiskondlikke muutusi keeruline kindlatesse ajaraamidesse paigutada. Ülejäänud kaks alapeatükki: „Naine töö- ja haridusvaldkonnas“ ja „Naiste õigused perekonnas“ seostuvad seadustega ning seetõttu on kirjutatud toetudes rohkem Helmi Mäelo teosele „Eesti naine läbi aegade“ (1999) ja Vera Poska-Grüntali¹ teosele „Naine ja naisliikumine. Peajooni naisliikumise ajaloo ja probleemistikust“ (1936), nendele lisaks on kasutatud toonaseid perioodikaväljaandeid.

2.1 Uut laadi naine

„Võrreldes möödunud ajaga naine on üldiselt muutunud iseseisvamaks, ta ei püüa asju lahendada pisaratega, ta oskab oma elurõõmu säilitada ka vananedes, ta on ka väliselt kauem noor, sest et ta harrastab sporti ja kehakultuuri. Lastele on ta rohkem sõber kui nende ohver, nagu sageli juhtus vanasti. Ta on lihtsam, otsekohesem, sügavam ja mitmekesisem, sealjuures on tas veel küllalt romantikat.“ (Poska-Grüntal 1936: 34)

1930ndatel valitses uut laadi naine, kes erines oma esiemadest. Naise uue olemuse põhjuseks polnud mitte ainult naisliikumise aktiivne tegutsemine, vaid ka aeg ja olud, mis soodustasid naiste uue maailmavaate väljakujunemist. (Eesti Naine 1935-7: 194) Naisterahvaste juurdepääs ühiskondlikusse tegevusse ja haridusvaldkonda oli osalt tingitud I maailmasõjast, kus hukkus tuhandeid töövõimelisi mehi, jättes ühe põlvkonna naised ilma meesabijõuta ning ka järgnevatel aastatel oli meeste osakaal Eesti rahvastikus sellest tingitult madal. Meeste defitsiidist tulenevalt pidid naised edukaks eluks omandama kutsehariduse, mis oli

¹ Töös kasutan allikapõhiselt Poska-Grüntal. Tegelikult oli õige nimekuju Poska-Grünthal. <https://tinyurl.com/poskagrunthal>

naisliikumise eestvedaja, Linda Einbundi arvates tugipunktiks naistele iseseisvuse omandamisel. (Einbund 1927: 916–927)

Pereemadegi iseseisvumisel mängisid rolli mehed, kellega koos alustatud pereloomine ja lastekasvatamine tuli naistel suurelt jaolt üksinda lõpuni viia (Eesti Naine 1935-7: 194). Artikli anonüümne autor pole väitele toonud põhjendust, kuid et artikkel ilmus Eesti Naises, mis pooldas karskust, siis eeldan, et peeti silmas meessoo alkoholismi. Iseseisvus ja emantsipatsioon suurendas naise perekondlikke kohustusi: pereema pidi laste kasvatamise kõrvalt käima ka tööl, mis samal ajal vähendas ülalpidamiskohustust mehe jaoks. Artikli autori meelest peaks selline uus olukord tähistama „puhtverelise“ naisõiguslase jaoks võitu meessoo üle – naisel oli perekonnas vastutusrikkam roll kui mehel. Sama autori arvates, hakkas meessugu omapoolset sissetulekut kasutama ainult enda vajaduste rahuldamiseks, luues pildi, et naine pidi tõesti ainult oma palgast ära elatama terve perekonna ning seetõttu pere heaolu halvenes. Juhul kui pereisa täitis oma majandusliku ülalpidaja rolli ning naine sai lisaks elatist teenida, oli oodata perekonna vaimset ja materiaalist õitsengut. (Eesti Naine 1935-7: 194–195)

Romaanide „Keha ja vaim“ ja „Reet Tammiku“ naistegelaste analüüsi puhul on oluline käsitleda vallalist iseseisvat eesti naist, kes oli pühendunud oma ametile ja tõrkus traditsioonilise abielu ees. Ajakirjanduses kirjeldatakse iseseisvat vallalist naist, kes oli orienteeritud tööle ja leidis selles rahulolu, mehise naisena. Töötava naise positsiooni suhtub Eesti Naise artikli autor aktsepteerivalt, kuid siiski rõhutab, et naise elu pole täisväärtuslik ilma perekonnata ning väidab, et emantsipeerunud naine tahtis siiski südames samuti perekonda, mehe armastust ja hoolitsust, mõnikord oli tung suurem kui n-ö ainult-naisel. Perekonna loomise ihk olevat looduse poolt tugevamalt naisesse sisendatud kui mehesse. Artiklist kajastub, et emantsipeerunud naine oli kaotanud naisena õiguse olla naine ja tahta, et keegi temagi eest hoolitseks, aga üldinimlikust vaatepunktist oli ta võitnud juurde iseseisvuse, vabaduse, eneseaustuse ja- väärkuse. (Samas: 194)

Linda Einbaumi artikkel on kirjutatud seevastu uut laadi naist innustavalt. Tõdetakse, et iga naise eesmärk elus ei pea olema emaks saamine ning julgetakse väita, et paljud naised on emaks saanud olude sunnil. (Einbaum 1927: 917) Eelmises lõigus toodud idee karjäärinaiste

naiselikkuse kadumisest on tõstatatud ainult selle tõttu, et „nõnda kõnelevad, kes asja üle kõige vähem järele mõelnud“ (Einbaum 1927: 919). Einbaumi artiklist väljendub selge poolehoid töötavate naiste suhtes, sest sel juhul on naiste vaateväli laiem ja kodune olukord huvitavam – mehel ja naisel on omavahel millestki rääkida ning kuna mehel on kodus huvitav, ei lähe mees linna peale (samas).

Hermann von Keyserlingi poolt kirjutatud artiklis võrreldi emantsipeerunud naist amatsooniga, kelle pärast kaob maailmast armastus. Kui naine ei esinda tundelist poolt – armastust, õrnust ja pehmust, mõjub ta rohkem mehena kui mees ise. Uus naine oli üle võtnud kõik vastassugupoolele omased tunnused: lühikesed juuksed, prillid, sportimise ja füüsilise töö tegemise. (Keyserling 1935: 2) Einbaum seevastu kritiseeris eelmainitud meessoole omast hoiakut ning väitis, et „mehe sarnaseks saamise ideaal on arhiivis“ (Einbaum 1927: 918). Keyserling kirjutab, et mees oli naisele seltsimees ja naine suhtus mehesse kui omataolisesse, kahe sugupoole vahelt oli kadunud mehe ülemvõimu kontseptsioon ja naise eesmärgiks ei olnud enam mehele meelejärgi olla. Koos sellega kadus ka armastus. Murekohaks oli ka uus meelsus, mis tähendas, et naised ei jälginud toleaeagset moraali, vaid käitusid välismaa kommete järgi. Keyserling heitis naistele ette ka nende vooruse puudulikkust ja alastikultuuri normatiivsust, sest „on ju teada, et õiget häbelikkust naine naljalt ei taha tunda“. (Keyserling: 1935: 2)

2.2 Naised töö- ja haridusvaldkonnas

1930ndateks oli töömaht vähenenud nii meestel kui ka naistel, sest paljudel aladel olid töö üle võtnud masinad, mis vähendas tööd mõlemal sugupoolel. Naised ei pidanud nii suures mahus tegelema toiduvalmistamise või riiete õmblemisega, kuna selleks olid vabrikud. Tootmisvaldkonna arenguga tekkis töötute arvu suurenemine. Töötud mehed pidid leidma kas uue töökoha või nälgima, seevastu töötavate naiste olukord oli helgem. Naisel oli valik hakata elama mehe kulul, kuid see valik ei olnud soositud, sest naise töötahe võis sel juhul üldse kaduda. Rahaliselt keeruline olukord ei soosinud ka lastesaamist ning kui naine oli lisaks sotsiaalselt passiivne, oli tegemist ühiskonnas ülearuse liikme ehk naisparasiidiga. (Poska-Grüntal 1936: 35)

Naise tööalaks peeti majapidamist, kuid seda ei hinnatud õiglaselt (Poska-Grüntal 1936: 36). Eriti kui vaadata taluperenaise koormust, kus oli „tegemist enda õlule võetud vabatahtliku töökoormaga, iseenesestmõistetavusega, võiks peaaegu ütelda, paratamatusega“ (Uibopuu 1938: 115). Maal elav perenaine aitas lisaks enda ülesannetele ka talutöodes karjaseid, pakkus abikätt põllul ning pidi kasvatama ka lapsi. Kui sulased, karjased ja tüdrukud said lõunapuhkuse ning pühapäevarahu, siis taluperenaine sellest ei unistanudki. Võrreldes Skandinaavia perenaistega, vananesid Eesti perenaised varakult, neil puudus elurõõm ja nad heitsid hinge varem kui taluperemehed. Taluperenaise elu ei olnud võimalik päeva pealt muuta, kuna tollane olukord oli kehv ja elektripliiti või muid elu kergendavaid vahendeid, nagu Rootsis juba oli, ei olnud pakkuda. Siiski oli üldine põllumajanduse areng, näiteks traktorite kasutamine, olukorda juba kergemaks teinud. Taluperenaise elujõulisuse pikendamiseks pidid muutused toimuma kogukondlikul tasandil. (Uibopuu 1938: 115–116)

Esiailgu hakkas naine sissetulekut teenima vajadusest ennast ja oma perekonda ülal pidada. 1930ndateks oli sellele lisaks levinud „veel sisemine veendumus töö väärtusest inimese arenemise alusena“ (Poska-Grüntal 1936: 39). Selle arusaama põhjal hakkas naine üles näitama soovi ennast harida (samas). Naise argitoimetused ja elatise teenimine olid koormavad, põhjustades ületöötamist, väsimust ja kiiret vananemist. Selle leevendamiseks hakati nõudma töökohtadel kutseharidust, mis omakorda pani naisi tahtma haridust, mis aitaks leida tööd enda võimete piires. (Poska-Grüntal 1936: 43)

Muutused naiste hariduses toimusid juba Eesti Vabariigi iseseisvumisega. 1906. aastal asutati eesti tütarlastele Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi kool, kuid alles 1918. aastal said tütarlaste koolid poeglastekoolidega samad õigused. Linnades, kus polnud võimalik koole soopõhiselt eristada, loodi segakoole. Tartu Ülikool avas oma ukseid naistele samuti 1918. aastal, kuigi vabakuulajatena olid naised oodatud ülikooli juba 1905. aastal. 1936. aastaks oli Tartu Ülikoolis 30% tudengitest naised, 1500 naisel oli ülikooliharidus. Lydia Poska-Teiss oli esimene eesti rahvusest naine, kes 1930. aastal sai doktorikraadi. (Poska-Grüntal 1936: 49–50)

Lisaks üldharidusele pöörati tähelepanu ka kutseharidusele. Kutsehariduskoolid loodi eraalgatusel. (Poska-Grüntal 1936: 51) Kutsekoolides oli tütarlastel vähem valikuvõimalust

kui noormeestel. Rõhku pandi kodumajandusega seotud kutsealadele, kuid see ei olnud jätkusuutlik, kuna eesti pered kasutasid vähe rahalist töötajaskonda. (Poska-Grüntal 1936: 53) Naiste Karskusliit hakkas pakkuma alates 1928. aastast kolmekuulist kursust, kus tütarlapsed õppisid majateenijaks/koduabiliseks. Kolme kuu jooksul saadi praktilised ja teoreetilised teadmised majapidamistöödest, tervishoiust ja käitumisest. Kursused olid eelkõige suunatud neiuudele, kellel puudus võimalus pikaajaliselt ja paremas kooli õppida, muuhulgas puudus kursustel ka õppemaks, v.a. internaadi kulud. (Eesti Naine 1939–7: 104)

Üleüldises toonis proovisid neid saada paremat haridust ja elatusallikat kui oli nende vanematel. Lihttöölise laps ei tahtnud saada lihttööliseks, vaatamata lihttöölise vajadusele ja olemasolule. Tartu linna kutsevaliku-nõuande büroo (TKB) andmetel olid neiuude kutseelistused järgmised:

- 1) õpetaja;
- 2) äriteenija;
- 3) naiskäsitöö-tegija;
- 4) arst;
- 5) õmbleja;
- 6) kangur;
- 7) kantseleiametnik;
- 8) kassapidaja;
- 9) näitleja;
- 10) telegrafist.

Kutsesoovi valik oli mõjutatud praktilistest kaalutlustest, et edasises elus oleks kergem leida töökohta. Sealjuures jäeti arvestamata kutsealast sobivust ja looduse poolt antud annet. Viimast on artikli autor ette heitnud, sest vale isik valel ametikohal pole kasulik ei ühiskonnale ega isikule endale. (Kallits 1935: 227–228)

Nagu näha, oli 1930ndate õpetaja kutsevalik väga populaarne, 1934. aastal oli kutsekohale esitanud taotluse 78 inimest (Õpetajate leht 1934: 1). Kutsevalik võidi langetada heade elamis- ja töötingimuste pärast või nähti õpetajaametis aatelist suunitlust, viimast pooldas ka ühiskond. Õpetajas nähti inimest, kes ennastalgavalt oma hüvedest mööda vaatas ning oli tervenisti noorsoo ja ühiskonna arengusse pühendunud. (Laane 1932: 2) Õpetaja oli õpilaste

sõber ja peale vanemate järgmine oluline lähedane inimene, kes kuulas, aitas ja lõi klassis tugeva ühtsustunde. Õpetaja kui autoriteedi tunnustamine õpilastele oli osa ühiskondlikust kasvatuses ja „kes pole harjunud isiku autoriteediga, sellele on raskuseks ka ühiskondlik kord autoriteedina“. (Reial 1935: 10–11)

Õpetaja maakohas oli 1930. aastatel üks väheseid, kes hoolitses sealse kogukonna hariduse ja käekäigu pärast, kuigi sama ühiskondlikku positsiooni nagu tema eelkäija koolmeister, ei saavutanud õpetaja kunagi. Õpetaja pidi maapiirkonnas saama sealse kogukonna liikmeks, tundma lapsevanemaid, säilitama kogukonnas rahu, õpetama demokraatlikkust ja oli oluline, „et tema vastu oleks rahva seas lugupidamine“. (Õpetajate Leht 1939- 44: 3) Õpetaja oli peamine võtmeisik maaühiskonnas, kes ei tohtinud suuremate ürituste puhul kõrvale jääda ning pidi olema juhirollis (samas).

2.3 Naiste õigused perekonnas

Haridus ja sotsiaalne aktiivsus nõudis naistelt kriitilisemat suhtumist perekonnaõigusesse (Poska-Grüntal 1936: 53). Perekonnaõigus (pärintes aastast 1864) oli vastuolus põhiseaduses sätestatud mõttega, „et kõik kodanikud on seaduse ees ühetaolised“ (samas: 56). 1923. aastal loodi Kohtuministeeriumi juurde komisjon, mis tegeles tsiviilkoodeksi ja perekonnaõiguse loomisega. Komisjonile sai oma ideed edastada ka Eesti Naisliit. Luba saadi kahe esindajaga (Elise Aron ja Hilda Reiman-Poom) osaleda istungitel, mis käsitlesid naise või lapse seisukorda. Eelnõu arutamine toimus 1930. aasta õigusteadlaste-päeval, poolehoidu said need küsimused „mis käisid naise kui abielupoole kohustuste suurendamise kohta, eeskätt perekonna ülalpidamise kohustuste kohta“ (samas: 57), poolehoiuta jäid ettepanekud, mis oleksid võimaldanud naisel teha kaasotsuseid perekonna majanduslikes ja muudes perekonnaga seotud probleemides. Kuna õigusteadlaste-päev oli edukas ja naiste pakutud ideed leidsid poolehoidu, hakati otsima rohkem avalikku toetust. Sellest tulenevalt pidi 1932. aastal Kohtuministeerium tegema koosoleku, kus sooviti perekonnaõiguse väheldast muutmist ning kõne alla võeti naiste pakutud ideed. 1935. aastal soovisid Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing ja Eesti Naisliit lisandusi abielu teemal, milleks olid:

1. Naise abiellumise vanusemäära tõstmine 17 aastale.

2. Abielukeeld vaimuhaigetele. Vaimuhaigust pidi lugema ka lahutuse põhjusena.
3. Abielukeeld inimestele, kes olid epilepsia-, leepira ja suguhaiged. (Mäelo 1999: 203; Poska-Grüntal 1936: 56–57)

Enim vastukaja tekitasid muudatused, mis käsitlesid abikaasade perekonnasiseste otsuste vastuvõtmist. Kuna mõlemal vanemal oli perekonnas sama suur vastutus, ei kiitnud naised heaks arvamust, et ühel osapoolel peaks olema rohkem otsustusõigust kui teisel. (Poska-Grüntal 1936: 57)

Mis puudutas abielu ja vara, siis olid naistel ka seal omad nõudmised. Varasemalt ei käinud naine rahaliselt tasustatud tööl ja tegi ainult tasuta majapidamistöid, mille tulemusel sai mees kogu abielu ajal soetatud vara endale. Naised nõudsid „tasuta“ majapidamistöõde tegemise võrdsustamist mehe rahalise tööga. Selle väljund oli naise kaasõigus otsustamisel, mis saab abielus soetatud varaga ning naine pidi lahutades saama osa abielu käigus soetatud omandist. Need mõtted on pandud mõiste „soetisühisus“ alla. (Poska-Grüntal 1936: 58) Seaduse vastuvõtmine, mis ei toimunud enne 1940. aastat (Mäelo 1999: 204), ei olnud mitte ainult naiste jaoks tähtis samm, vaid selles nähti „kogu riigi ja rahva õiglast ning hüvelist arenemise alust“ (Eesti Naine 1937-10: 293).

Eelnevalt kirjutatud alapeatükkidest selgus, et emantsipeerunud naist nähti kahest vaatenurgast: ühiskonnale ja meessoole kasulikuna ning vastupidiselt, traditsioonide ja moraalide rikkujana. Naised olid 1930ndatel ettevõtlikud nii töö kui ka hariduse valdkonnas, edukalt omandati kutseameteid ning ka vähemate võimalustega neiudele leiti sobiv õpiväljund. Omaette käsitlusrühma moodustasid maanaised. Maaperenaised olid tööga ülekoormatud ja neil puudusid samad võimalused, mis linnanaistel – nende olukord olid kehv ning selle kiireks parandamiseks puudusid võimalused. Viimases alapeatükis tutvustati perekonnaseadust ja selle 1930. aastatel tehtud muudatusi, mis suurendasid naiste õigusi perekonnasiseselt ja muutsid abielupaari võrdsemaks. Seaduse muudatuses said kaasa rääkida ka Eesti Naisliidu liikmed, mis tähendas, et naisterahvad hoolitsesid enda ühiskondliku olukorra paranemise eest.

3. ROMAANIDE NAISPEATEGELASTE ANALÜÜS

Peatükk algab romaanide lühikeste sisukokkuvõtetega, millele järgneb teoste „Keha ja vaim“ ja „Reet Tammiku“ naispeategelaste võrdlev analüüs. Analüüsin, kuidas on kujutatud Ilma(tar) Marrase ja Reet Tammiku välimust, iseloomu, hoiakuid ja väärtusi, keha ja tundemaailma ning rolli ja positsiooni ühiskonnas, selle käigus avaneb ka naistegelaste suhe vastassooga. Üheks peatüki eesmärgiks on eelmise peatüki „Eesti naine 1930. aastatel“ põhjal analüüsida, milline suhe oli naistegelaste ja tolle ajastu naise kuvandi vahel.

Helene Ranna „Keha ja vaim“ (1930)

Teose peategelane on Saaremaal kooliõpetajana tegutsev Ilma(tar) Marras, kes armub hariduseta külapoissi August Raunikusse. Teoses kirjeldab Ilma tundeid, saavutusi ja ootusi abielus, mis suudab rahuldada ainult keha, aga mitte vaimu. Samuti on abielu ühiskondlikesotsiaalse vaatluse all – mida leiab linnast tulnud haritud naisterahvas ühest harimata talupojast?

Salme Kõiv „Reet Tammiku“ (1939)

Teose peategelaseks on Reet Tammiku, kelle elukäiku jälgitakse filoloogiaõpingute aegsest tudengielust kuni abiellumise ja emaks saamiseni. Sel perioodil on fookuses Reet Tammiku ja Kaj Vezereki armulugu: kuidas saab Reet hakkama endast kaheksa aastat noorema mehega ning kuidas peab nende abielu vastu kaugsuhtele.

3.1 Naistegelaste välisilme

Barbi Pilvre on toonud välja, et lood, mis käsitlevad naisi, viitavad paratamatult naise välimusele ja kehale: kehakujule, pikkusele, kaalule, soengule ja hääletoonile. Kirjeldused võivad olla kas kohe loo alguses, keskpunktis või lõpus. Enim suunatakse tähelepanu naisterahva kasvule ja kasutatakse omadussõnu: suurt kasvu, habras või väike ja habras, väikest kasvu. Olulist rolli mängib ka naise riietus, mis on osa naise olemusest. Riietus on

vahend, mille kaudu enda keha eksponeeritakse. (Pilvre 2009: 53) Välimus ja selle kirjeldamine on tähtsal koha, sest see on harilikult esimene asi, mida tegelase või inimese puhul märgatakse ja selle põhjal võetakse vastav seisukoht. Lisaks, on tegemist võrdlemisi lihtsa kirjeldamisvõttega, mis samal ajal annab tegelase kohta palju informatsiooni.

Romaani “Keha ja vaim” peategelase Ilmatar Marrase välimusele tähelepanu pööratud ei ole, selle meetodiga annab autor lugejale tegelase ettekujutamiseks vabad käed. Seevastu romaan “Reet Tammiku” annab raamatu esimestel lehekülgedel põhjaliku ülevaate peategelase välimusest. Reet Tammiku kirjeldamisel on rõhku pandud tema väiksusele, haprusele ja väheldasusele. Tegelast iseloomustavad omadussõnad on tihtipeale vastandlikud või tühistavad üksteist: „[...]keha, mis mõjus kuidagi saledana ja painduvana tumepruunis kleidis, sugugi mitte kõhnana, kuigi põlvel lebav käsi oli kahvatu ja kondine. Tundus, nagu omaks see ümmarguselt kulunud kleiti pingutav keha väga sitkeid ja tugevaid lihaseid“. (Kõiv 2011: 7) Ühe ja sama keha kohta on kasutatud sõnu: sale, painduv, mitte kõhna, (käsi oli) kahvatu ja kondine, sitke ja tugevate lihastega. See detailsus jätab tegelasest hajuva kuju. Vaatamata sellele, et Reeda puhul on esiplaanil tema väiksus ja haprus, on tema keha kirjeldatud lihaselisena, rõhutades seda, et ta on teinud füüsilist tööd ning tegemist pole linnapreiliga.

Esimestel lehekülgedel kirjeldatud tegelase riietus on tagasihoidlik. Reeda kleit on tumepruun ja kulunud, mis annab lugejale aimu, et tegemist on vaesemast ühiskonnakihi pärit tegelasega. Reeda riietus jääb terve teose vältel askeetlikuks, üheks uhkemaks ja tähenduslikumaks rõivaks saab tegelasele enda õmmeldud pulmakleit, kuid see ei ole traditsiooniliselt valge, vaid hoopis kollane. Tegelased nimetavad selle päikesekleidiks (Kõiv 2011: 129). Päikesekleidis Reet abiellub ja endale esialgu teadvustamata lahutab: „[...] ja siis märkas Reet, et tal on täna juhuslikult seljas ta pulmakleit, [...]“ (samas: 219). Kleit tähistab niisiis ühte perioodi tegelase elus, mida võib võrrelda Kaj ja Reeda armastusega: alguses oli armastus ilus ja särav, tülidest puutumatu, lõppaastaiks kulunud, kaotanud oma sära ning mitmest kohast parandatud. Kõrvaltegelast Kajd on kujutatud igal tähtsamal sündmusel pulmaülikonnaga. Meestegelase jaoks ei ole välimus oluline ning Reeda üleslöödud välimuse puhul kritiseerib seda: „Tegid end nüüd liiga ilusaks. Seal on kõik lihtsad inimesed ja vaevalt neist keegi end nii välja ehib“. (Kõiv 2011: 183) Saab järeldada, et Reeda askeetlikus välimuses mängis oma rolli Kaj.

Nagu juba eelnevalt mainitud, on mitmes kohas jutustaja kasutanud Reeda puhul omadussõna „väike“. Omadussõna esineb olukordades kui Reet on koos Kajga või võõras keskkonnas: „Aga Reet Tammiku, väike kivikõva Reet Tammiku libistas oma pea usaldavalt ta [Kaj] sülle [...] ja Kaj Vezerek võttis väikese valge käe[...]“ (Kõiv 2011: 42). Olukord jätab mulje, et Reeda väiksusega on tahetud tuua välja ühiskondlikku normaalsust, kus naine allub mehele, on olemuselt madalamal ja füüsiliselt väike. Võrus, õpetajakohal olles, on teemaks taaskord väiksuse aspekt: „Ta oli ju ainult väike Reet Tammiku, kogenematu õpetajahakatis, ja oli meeldiv teha nendele vilunud ja kohustusrikkas õpetajaametis halliks läinud töökaaslastele sellega heameelt, et küsib nendelt nõu ja juhatust“ (samas: 108). Väiksuse aspekt võis tuleneda Reeda argisusest ja häbelikkusest ning soovist jääda suuremast tähelepanust kõrvale. Omadussõnaga võidakse ka pisendada Reeda positsiooni, vähese kogemuse ja staažiga ei ole tegelane nii oluline kui pikemalt õpetajaametit pidanud tegelased. Erna Tilleman on toonud välja, et põhjus, miks kasutab jutustaja Reeda puhul tihtipeale omadussõna „väike“, tuleneb autori kiindumusest tegelasse, „väike“ on kasutusel hellitussõnana (Tilleman 1940: 445). Käsi käes omadussõnaga „väike“ on kasutusel väljendid, mis viitavad Reeda lapselikkusele ja lapsemeelsusele. Jutustaja arvates paistab Reedast lapselikkust juhtudel, kui tegelane on õnnelik ja vaimustuses, tihtipeale sellises meeleolus on Reet Kajga: „Reet jäi vallatu lapsena rippuma ta [Kaj] käsivarde, pigistades kõvasti, kõvasti mehe kätt ja surudes end tihedalt ta külje vastu. Armas, hea, oma Kaj!“. (Kõiv 2011: 174) Tundub, et jutustaja arvates on ainult lapsed õnnelikud ja õnneliku täiskasvanu kirjeldamiseks muid sõnu ei ole.

Kui Reeda kehakirjeldusest õhkus haprust ja väiksust, siis naistegelase nägu on kujutatud teistsugusena – sealt kumas „midagi julget ja kindlat“ (samas: 7). Kuid jutustaja kirjeldus Reedast loob tegelasest pigem õrna ja malbe, mitte esmajoones julge ja kindla kuvandi. Tegelasel on ettepoole ulatuv lõug, ilusti vormitud suu, tedretähtedega püsnina, pikad pruunid ripsmed, tihedad kulmud ja hallid silmad, kust paistis lapselikku usaldust ja avameelsust. Laup on kõrge ja kumer märgatavate kortsudega, juuksed sirged ja tuhkblondid, aga mis siiski hoidsid veidi kohevil. Põsed on lohkuvajunud, kuid pehmed ja õrnad. Välja on toodud ka vanus, milleks jutustaja alguses pakkus natukene rohkem kui 20 aastat, peale pikemat analüüsi naise näos, kus nähti nüüdseks „sügavaid vagusid laubal“ (Kõiv 2011: 8) ja tõsisust, pakuti vanuseks juba 25 aastat. Kirjeldus on taaskord detailne, kuid kohati vastuoluline: kujutatud on täiskasvanud naist, kellel on siiski veel näos lapselikud jooned.

Ajakirjanduses kujutatud emantsipeerunud naise välimuse kirjeldus ei pea täielikult paika romaanide naistegelaste puhul. Nõustuda saab Keyserlingi (1935) väitega, et naised tegid füüsilist tööd, seda tõestas Reet Tammiku lihaselise keha kirjeldus. Kuid ülejäänud väide naiste lühikeste soengute, prillide kandmise ja sportimise osas tõepõhja romaanis ei leia. Seevastu Einbaumi (1927) artiklis kajastatu tuleb romaanis esile: Reeda välimusest ei jää muljet, et tegelase soov oleks välja näha nagu mees – tegelasel on pikad juuksed ning sporditegemist ei harrasta.

3.2 Iseloom

Helene Ranna teoses „Keha ja vaim“ on autodiegeetiline jutustaja ehk lugeja saab sündmustest ja teistest teoses esinevatest tegelastest ülevaate läbi mina-tegelase silmade. Salme Kõivu „Reet Tammiku“ puhul on jutustaja heterodiegeetiline, peategelase kirjeldamine toimub jutustajahääle ja teiste tegelaste poolt.

Autodiegeetiline jutustaja Helene Ranna teoses kasutab enda iseloomu kirjeldamisel ebameeldiva varjundiga omadussõnu, näiteks puruuhke, kiuslik ja jonnakas. Külarahva seas nähti Ilmat aga lahkena, mitte uhkena ja suurelisena, seda kirjeldust tahab tegelane ümber lükata väitega: „[...] mõistan alles, kui võrd kaugel on minu lahkus tollest õigest, südameid vangistavast lahkusest, mida omab tema [Toivo]. Minu oma on vaid väline viisakus, heatahtlik vastutulelikkus või koguni teatud suuremeelne allalaskumine väiksema vennani, või siis parimal juhul sõbralik otsekohesus; [...]“ (Ranna 2013: 194). Kogukonna ja tegelase eriarvamus on loomulik, sest ka tavaelus pole inimene teise inimesega üdini siiras, alati on midagi, mis jäetakse enese teada. Teose alguses rõhutas autodiegeetiline jutustaja Ilma ülbus ja üleolevus, kuid süžee arenedes on näha rõhuasetuse muutumist – koos õpetajaameti lõpetamisega väheneb tegelase kujutamisel ülbus aspekt. See tuleneb sellest, et Ilma muutus taluperenaiseks, astus sotsiaalse klassi võrra madalamale ning polnud teistest kogukonna liikmetest enam niivõrd erinev.

Reet Tammiku iseloomu kujundasid tema vanemad: Reeda ema ja isa ei talunud ebaausust ega moraallõtvust, Reetagi kasvatati „puhtuse, korralikkuse ja tingimatu austuse poole“ (Kõiv 2011: 15). Oma emalt oli ta omaks võtnud „jumalakartlikkuse, headuse ja õrnuse, aga ka liiga

hella südame, mis valules pisimagi kurvastuse korral ja kippus pakatama veidigi suuremast rõõmust ja heameelest“ (samas). Kindluse, uhkuse, endavalitsemise ja edasipüüdlikkuse omandas ta isalt. Taaskord on märgata Salme Kõivu tegelaskuju iseloomu kirjeldamisel detailrikkust, kõik eelpool loetletud iseloomujooned ja -omadused kajastuvad ka süžees ning loovad vajaliku põhja tegelase käitumismustri mõistmiseks, näiteks teiste tegelaste valetamise puhul rõhutab jutustaja naistegelase ausust: „Reet Tammikule, kes ise kunagi ei valetanud, kes püüdis olla otsekohene ja õiglane, oli paljas teadminegi hirmus, et inimene, kes talle tahtis olla lähimaks sõbraks, nii sihikindlalt valetas“ (Kõiv 2011: 71).

3.3 Väärtused ja hoiakud

Poska-Grüntal on kirjutanud, et 1930ndatel oli naine „üldiselt muutunud iseseisvamaks“ (Poska-Grüntal 1936: 34). Püüdlus iseseisvusele ja sõltumatusse on üks teemadest, mis peategelaste Ilma ja Reeda loomisel teostes „Keha ja vaim“ ja „Reet Tammiku“ esile tõusevad. Ühest küljest on tegelased omandanud iseseisvuse noores eas ellujäämisoskusena, sest nii Ilmal kui Reedal polnud perekonda – Ilma vanemad ja üks vendadest oli surnud, teine vend oli elus, kuid nad ei suhelnud. Reet oli seevastu üksiklaps, kelle ema ja isa olid samuti surnud. Perekonna puudumine tähendas, et tegelastel ei olnud kedagi, kes keelaks võiks piiraks nende teovõimet või pakuks valikute langetamisel või rasketes olukordades omapoolset tuge.

Ilma Marrast ja Reet Tammikut kujutatakse naistena, kes on kõigega elus ise hakkama saanud: rajanud endale karjääri ja tulnud ka kõige raskematest olukordadest ise välja. Seepärast ei leia kumbki neist esmapilgul partneris olevat mingit kasu või mõtet. Neid ei ahvatle mõte traditsioonilisest abielust, sest sel juhul kaotatakse oma iseseisvus. Naistegelaste iseseisvus tulenes ilma meheta elamisest ja hakkama saamisest ning selletõttu rõhutas Ilma oma iseseisvust olukordades, mil oli teemaks Augustiga abiellumine. Näiteks tõi Ilma Augustiga mitte abiellumiseks järgneva põhjenduse: „[...] ma ei kavatse ennast veel nii pea siduda, võib-olla ei abiellu ma üldse kunagi: olen iseseisvusega harjunud, olen juba loomult säärane kiusakas ja oma tahtmise ajaja, et sihukesest ikka õiget abielunaist ei saa; pealegi olen harjunud kerge eluga, ei kõlba sihuke perenaiseks maale“ (Ranna 2013: 36). Autodiegeetiline jutustaja on kasutanud enda kirjeldamiseks väljendeid: isemeelne, kiusakas, oma tahtmise

ajaja, paindumatu ja täielik tervik omaette (vihjates, et mees ja naine loovad terviku). Kõik loetletud omadused peaksid toimima meest eemaletõukavalt, rõhutades, et emantsipeerunud naine ei hakka mehele mitte kunagi alluma. Süžee arenedes on näha, et tegelane ei rõhuta enam oma iseseisvust, sest August abikaasana ei nõudnud Ilmalt alluvust ning seetõttu ei pidanud tegelane seda ka toonitama. Augusti ja Ilma seltsimehelik abielu algas koduste ülesannete jagamisega: naistegelase hoolde usaldati tema soovide järgi kogu talu majapidamine ja põllutööd ning August teenis raha vabrikus. Augusti palgast jätkus nii sulastele maksmiseks kui ehitusfondi kogumiseks (samas: 150–151). Kõrvutades seda 1930. aastate perekonnaseaduses kehtestatuga, ei ilmne siit Grüntal-Poska (1936) välja toodud probleemi, et naine ei võinud perekonnas teha majanduslikke otsuseid.

Reet Tammiku iseseisvus väljendus muul viisil. Reet ei usaldanud mehi, iseseisvus oli tema kaitsekilbiks. Romanis pole jutustaja kasutanud Reeda kirjeldamiseks sõna „iseseisev“ ning Reeda puhul pole iseseisvuse aspekti eraldi toonitatud, vaid see väljendub pigem tegelase hoiakus. Reet taotles materiaalist ja emotsionaalset sõltumatust, mida hakkas segama armastus ja matemaatikatudeng Kaj Vezerek. Romaani alguses oli naisele oluline hakkama saada oma töö, ülikooli ja õppimisega, ta leidis, et Kaj ainult segab teda õppimises ja „veab vägisi kogu ta elu senistest rööbastest välja“ (Kõiv 2011: 48). Kaj seadis ohtu Reeda kontrolli enda tunnete üle, põhjustades naisel negatiivseid emotsioone: segadust, kurbust ja pahameelt. Kaj käitumine oli Reedale ettearvamatu ning suhte arenedes hakkas Reet emotsionaalselt Kajst sõltuma – kui noormees õigeks ajaks Tartusse tagasi ei tulnud, tundis Reet, et kui Kajle „pole Reet Tammikut tarvis, ei vaja Reet Tammiku teda [Kajd] ammugi mitte (samas: 50).

Tegelase iseseisvusele viitas ka see, et talle ei meeldinud teiste abi pakkumised, ilmselt oli see ohumärk naisele, et ta ei saa ise hakkama: „Kas ma siis ise enam midagi ei suuda, et sa aina pead mind aitama?“ (Kõiv 2011: 54). Teose tegevustiku käigus ei kurnud Reet, et abielu oleks temalt midagi ära võtnud või piiranud teda mingistki küljest, alles pärast lahutust julges Reet lugejale pihtida, et ta oli muutunud ainult sellepärast, et olla mehele meelejärgi ja see oli toimunud „vabatahtlikult, ilma sunduseta, ainult mingi naisele omase alistumistungi ajal“ (Kõiv 2011: 226).

Iseseisvuse kõrval oli naistegelaste ühiseks jooneks töökus. Iseseisev töötav naine oli tol ajal uus nähtus, selletõttu paigutasid tegelased ennast „mehe“ mõiste alla, millega seni töökust oli seostatud. Paralleele saab tõmmata esimese laine feminismiga, kus naiste ja meeste võrdõiguslikkuse loomiseks asetati naine mehekesksesse sfääri ning sestap oli mehise naise mõiste ka 1930ndate Eesti kontekstis aktuaalne. Ilma mehine olek väljendus füüsilise töö tegemise näol, ta pidas õpetajaameti kõrvalt väikest aiamaad ning oli „koolitöö kõrval põllumees“ (Ranna 2013: 15), teda aitas aiatöodes, rõhutatult, nais-suviline. Meesterahva puudumise tõttu pidi Ilma „käe külge panema ka säärasele töödele, mida muidu loomult meeste tööks loetakse“ (Ranna 2011: 15). Ka külaelanikud tõid välja, et Ilma oskab ja tahab meeste töid teha (samal: 125). Meeste tööd Ilmat ei kohutanud, kuid ta suhtus kriitiliselt töödessa, mis kaasnevad kui ta abielluma peaks, nimetades niisugust tööd orjatööks. Siin on sarnasus Uibopuu (1938) artiklis väljatooduga, näiteks väitega, et abielus maanaistel puhkepäevad üldse puudusid.

Tööd tehes kasutas Ilma tihti enda puhul mees-liidet, näiteks põllumees, viidates sellega asjaolule, et mehed tegid ainult rasket füüsilist tööd ning nüüd oli ta üks neist. Kui Ilma Augustiga abiellus, oli töö üks peamisi asju, mis noorpaari liitis: „Siis olime nagu kaks meest, kes töötavad kõrvuti teineteist tähele panemata, teineteisest hoolimata, ometi mõlemad teades, et kumbki teiseta ei saa läbi“ (Ranna 2013: 177–178). Kuid ka väljaspool tööalaseid olukordi, suheldes meesterahvastega, võttis naistegelane mehise oleku, kasutades sisemonoloogis taaskord mees-liidet, näiteks: ““August, sa tuled ja istud siia!“, ütlen peremehe tooniga, kes vasturääkimist ei salli. – August alistub“ (samal: 38) või „Tulgu, ja kõneleme kui õiged mehed kunagi“ (samal: 17). Näidetest väljub tõsiasi, et naise-alamväärsusega patriarhaalses ühiskonnas end maksma ei panda ning oma tahtmise saamiseks, tuleb omandada teistsugune hoiak.

Reeda puhul füüsilise töö ja mehisuse vahekord nii intensiivselt ei avaldu. Reet Tammiku töö nõudis algaastail samuti füüsilist vastupidamist: tüdruk töötas taluteenijana, vabrikutes, tööstustes ja ärides. Reeda töökus tulenes vajadusest teenida elatist, tihtipeale ei jäänud aega sotsialiseerumiseks, end lohutas ta mõttega: „Kui polnud vastavat riietust tantsusaali või kohvikusse ilmumiseks, jäi ainsaks teeks ehitada end tarkuse ja arukusega ning kahetseda noid rumalakesi, kes eelistavad tühja kohvikuelu sisukale endaarendamisele“ (Kõiv 2011: 23–

24). Jutustaja kaudu väljendatakse Reet Tammiku kibestumust, mida proovitakse maha suruda teiste inimeste hukka mõistmisega. Mõtlemisviisist väljendub lapsikust, mida on tegelasele juba eelnevalt omistatud.

Töö ja õpihimu käisid käsikäes, kuid need väärtused muutsid naistegelase toonase ühiskondliku normi järgi mehelikuks. Võrus õpetajakohal olles kohtus Reet Tammiku kunagist ülikoolikaaslast Enn Raesaart, kes ütles Reedale: „Mulle meeldisid teie mehiselt kindel väljendusviis, teie selgus ja järjekindlus, mida naiste juures kohtab üsna harva. Ikka on üks igavene udu kobamine, nokitsemine siit ja sealt, ilma et mingit uut vaatekohta osatakse üles seada“ (samas: 108). Jälle ilmneb asjaolu, kuidas naisele omistatakse mehele omased väärtused, sest naine saab hakkama kaua ainult meeste poolt domineeritud alal ning see peaks vastassoo silmis olema kompliment. Samas võib olukorda vaadelda teisest punktist – meheliku intelligentsiga naine muutus mehega võrdväärseks ning mehe-naise võrdsuse poole oli ühiskond püüdnud.

3.4 Keha ja tundemaailm

Eelnev analüüs näitas, et paljudes aspektides esindavad naispeategelased romaanides „Keha ja vaim“ ja „Reet Tammiku“ 1930. aastatel kujutatud emantsipeerunud naise ideoloogiat. Tegemist on haritud iseisesevate naistegelastega, kelle jaoks pereloomine on teisejärguline. Seda tühimikku hakatakse teoste käigus täitma. Ilmneb aga probleem: keha ja vaimu on keeruline balansis hoida. Siit kerkib ka teoseid kandev probleem, milleks on Ilma puhul keha ja vaimu ning Reeda puhul südame ja mõistuse vastuolu.

Helene Ranna on teose jaganud kaheks osaks, esimeses pooles käsitletakse Ilma Marrase suhet Augusti ja Oitma taluga, mis esindavad teoses kehalist poolt. Teises osas on tegemist abielunaise Ilma Raunikuga, kelle kängu jäänud vaim hakkab protestima kõige kehalise vastu. Olukorra „päästab“ Soomest tulnud loodusuurija Toivo Saat, kes esindab Ilma jaoks vaimukuju. Kriitik Ilmar Tõnisson on loonud Helene Ranna naistegelase olukorda ilmestava skeemi: KEHA – NAINEN – VAIM, kus naine on paigutatud Buridani eesli olukorda (Tõnisson 1930: 243). Seda sobib ilmestama näide Ilma sisemonoloogist: „Minus asub vist kaks teineteisele vaenulikku isandat: enne lõunat valitseb üks, peale lõunat on teise tahtmine

ainumaksev. Ja minu enese tahtmine, see on vankumine nende kahe vahel“. (Ranna 2013: 49) Sama skeemi saab rakendada ka Salme Kõivu romaani puhul, kuid siis näeks see välja: SÜDA – NAINA – MÕISTUS. Naine on valiku ees, kas usaldada meessugu, vaatamata minevikus toimunule, või püüelda enda poolt määratud eesmärkideni, kus armastusele ruumi polnud.

Mõlemad autorid on naistegelaste sisekõne puhul kasutanud ironiseerivat tooni, millega naise vaimu või mõistuse hääl heidab ette nende valikuid, ning tegelaste noomimisel kasutatakse nende täisnime. Helene Ranna teoses kõlab see järgnevalt: „Oi, oi Ilma, kas sina veel ise oled? Pea peale oled kukkunud või? [...] Sina, Ilma Marras, kes siia maani ühestki mehest vähematki pole hoolinud – sina unistad ühe Rauniku Augusti tugevatest kätest! Häbi! [...] Või seesama ehk ongi su prints su ammuoodatu?! – Ennäe printsi! [...] Hahaha! Leidis printsi, kellega romaani teha!“. (Ranna 2013: 24) Salme Kõivu teosest sobib olukorda näitestama järgmine: „Ons see nüüd Reet Tammiku, kindel ja tahtejõuline Reet Tammiku? Armunud nagu väike kooliplika! [...] Ei, Reet Tammiku, võta nüüd jälle mõistus pähe ja saa iseendaks.“ (Kõiv 2011: 45) Mõistuse hääl sisendab Reedasse arvamust, et armastus on ainult nõrkadele, kes vajavad teise inimese tuge (samas). See omakorda vastab Keyserlingi (1935) arvamusele, et naisemantsipatsiooni tulemusel muutuvad naised amatsoonideks. Mõistuse hääle sissetoomine teostesse annab lugejale hea ettekujutuse, mis tegelikult naistegelase sees toimus, milline ahastus, saamatus ja lõhestatus armastuse pärast tekkis. Mõistuse hääl võis tegelasi ironiseerivalt kohelda ka nende vanuse tõttu, sest mõlemat tegelast on kujutatud 20ndates – vanuseks, mil otsuste langetamisel peaks domineerima mõistus.

Helene Ranna loodud naistegelane Ilma oli eemale hoidnud tarbetutest armastussuhetest, kuna eesmärk oli abielluda haritud mehega. Naine unistas mehest, kellele saaks alt üles vaadata ja keda saaks austada ja kelle jaoks uutele vaimsetele tasanditele püüelda. Ilma kõnes on „mehe“ asemel kasutatud väljendit „minu tulevane pea ja käskija“ (Ranna 2013: 48). Mees pidi olema midagi suurt, mitte midagi harilikku, vaid „kes avastaks uusi maailmu, kes juhiks inimkonda uutele ennetundmatuile teedele“ (samas). Tähtis oli tegelase jaoks asjaolu, et mees mõistaks tema siseilma ning nad oleksid vaimselt kooskõlas. Ilma ideaal-mehe kirjeldusest ja vaatest mehele väljendub kohati vanamoodsust, mis tegelaskuju teiste hoiakute ja väärtustega kokku ei lange. Samas, eelmainitud abikaasa valiku kriteeriumid tagaksid Ilmale mehe suhtumise naisesse kui inimesesse, kellel on tunded ja mõtted.

Vaatamata Ilma kindlatele partnerile seatud kriteeriumitele, armus ja abiellus ta teistsuguse mehega. Augusti tegelane esindas „jõudu, kindlust ja mehisust“ (Ranna 2013: 10). Augusti olemusest ja iseloomust saab lugeja aimu läbi Ilma silmade. Kõik, mis Ilmale Augusti juures meeldib või ei meeldi, vahendatakse läbi naistegelase vaatepunkti, mis tähendab, et meestegelasest ei saa erapooletut ülevaadet, vaid ta on romantiseeritud. Enim on teoses rõhku pandud Augusti tugevatele kätele, näiteks: „Ja kui ta [Augusti] tugev käsi mind siis kaenlasse tõmbab, enda vastu surub, on unustatud terve maailm oma kartuste ja kahtlustega; [...]“ (samas: 59). Augusti kirjeldused Ilma vaatepunktist on väga poeetilised, näiteks rusikad on Augustil nagu sepapihid, lakk tihe ja laineline ja oma olemuselt meenutab August kohmakat karu (samas: 10). Kõik need omadused tundusid Ilmale atraktiivsetena, kuid sellele järgnes vaimu konflikt – August ei olnud naisega sama haridustasemega.

Keha ja vaimu konflikti võimendab Ilmale arvamus, et kirele ja loomalikkudele instinktidele alluvad „üksnes madalad, harimatud vaimud, pärilikkude puuduste ja nõrkustega“ (samas: 180) ning Ilma pidi olema üks neist, keda juhib vaim, kelle keha-vaimu duaalsuses on domineeriv vaim – tema võis „ju ainult selle piirini olla kehalik, milleni seda lubab vaim“ (samas). Vaimu ülistamine on tegelase puhul üle paisutatud ja hektiline ning romaani jooksul ei selgu, miks ja mis põhjusel on naistegelane sellise põhimõttega loodud. Teose lõpuni Ilmat tema vaim siiski ei juhi, sest tegelane abiellub, st allub oma kirele. See omakorda toetab toonases ajakirjanduses levinud mõtet, et ka emantsipeerunud naised ihkavad sisimas olla armastatud ja luua omale perekonda (Eesti Naine 1935-7: 194–195).

Vaimu esindajaks oli teoses tegelane Toivo. Kriitik Ilmar Tõnisson on toonud välja, et Toivo tegelase läbi kujutatakse Jeesust, kes ilmutab end inimesele keha ja vaimu konflikti ajal (Tõnisson 1930: 242). Väidet toetavad autodiegeetilise jutustaja poeetilised, ülepaisutatud ja tundelised kirjeldused. Ilma on tegelast kirjeldanud õhulisena ja eeterlikuna (Ranna 2013: 206) ning Toivo tegelaskuju seost usuga kinnitab asjaolu, et Ilma nimetab ta oma pühapäevaks (samas: 242) ja ülempreestriks (samas: 261). Süžee arenedes muutub Toivo aina kehatumaks, seda tingivad Ilma kirjeldused, mis kirjeldavad ainult mehe vaimu, mis on „helendav, taevalik, meelele haaramatu oma ulatuses“ (samas: 232). Toivo maailmavaade avaneb Ilma ja mehevahelistes dialoogides ning selle käigus saab mõjutatud ka naistegelase mõttemaailm. Toivo roll teoses oli Ilmale meelde tuletada, et inimese väärtus ei olene tema haridusest,

välimusest ega ühiskonnaklassist, vaid oluline on inimese hing (samas: 194–195). Õpetussõnadest võtab Ilma paljuski ka kuulda ja teose lõpuks võib lugeja kinnitada, et naiskangelanna läbis Toivo õpetussõnade järgi puhastustule. Puhastustule aspekti on toonud välja ka ajakirjanik Juhan Libe, kes väidab, et romaani pealkiri oleks pidanud olema hoopis „Puhastustuli“, mitte „Keha ja vaim“ (Libe 1930: 8).

Toivo suursugusus ja vaimsus muutis Ilma suhtumist ka iseendasse. Kui teiste tegelastega suheldes õhkus dialoogist ülbust ja üleolevust, siis Toivoga koos olles oli Ilmal alaväärsuskompleks. Alatasa tundis tegelane end Toivo kõrval väärilt väiksena, tähtsusetuna, igapäevase ja jämedakoelise (Ranna 2013: 221). Uut laadi diegeetilise jutustaja positsioon mõjub ootamatult, eelnevalt haritud naisterahvaga seotud väljendid, asenduvad sõnadega nagu „külanaine“ (samas) ja „Oitma Augusti naine“ (samas: 222), mis rõhutavad veelgi Toivo paiknemist kõrgemal tasandil kui teised. Toivo etendas suursugust ja aukartust tekitavat meest, kellest naine oli pikalt unistanud. Nagu varemgi, saades oma kauaihaldatu, mõistis tegelane, et nii vaimne mees kui Toivo pole abielukõlbulik: „Ei, meheks – abielumeheks kuuluvad sellised, nagu on August, mitte Toivo“ (samas: 232). Väide tõestab ka Ilma platoonilisi tundeid Toivo vastu.

Salme Kõiv on Reet Tammiku loonud teisele teosele sarnase binaarsete opositsioonide printsiibi põhjal, kuid tegelase kahevahel olemine mõistuse ja südame soovidega on lugeja jaoks mõistetavam kui Ilma vastuolulisus. Kõivu naistegelane kardab armastada ja ta ei usu, et keegi võiks teda armastada, omaette psühholoogilist rolli mängib Reeda seksuaalne ärakasutamine, millest tuleb juttu järgmistel lehekülgedel. Reeda tegelane esindab teoses naist, kes on vaba aja pühendanud enese harimisele ja arendamisele. Et armastus ei aidanud Reedal karjääriredelil ülespoole liikuda, siis seetõttu sellele tähelepanu ei pööratud. Siiski räägib jutustaja ka Reeda puhul tegelasest, kes esindas naise elus vaimsete võimetega meest. Selleks oli Ain Ellermaa. Ain oli Reeda lapsepõlvesõber, kunagine koolivend ja tema esimene armastus (Kõiv 2011: 17). Ain oli põhjuseks, miks Reet tundis tungi ülikooli pürgimiseks. Noormees etendas just seda kõrgemat olemust, mida teises romaanis Ilma oma mehes lootis leida, kuid ka siinses teoses ei osutu vaimne mees valituks.

Seevastu armub ja abiellub Reet Kaj Võserikuga. Noormehe olemust reedab ta eestistatud perekonnanimi. Võserik tähendab rägestikku, kus viletsad oksad on omavahel sõlmes, võsast on keeruline läbi pääseda ja tihti võtab võserik asjatult ruumi. Reeda perekonnanimi Tammiku on võimsam, on ju tamm tuntud oma vägevuse ja tugevuse poolest, ning kirjeldus haakub ka Reeda endaga. Võseriku kirjeldust saab kasutada Kaj puhul, kus erinevad eluaspektid loovad ebaselguse tegelase mõistmiseks. Noormees valetas asjatult palju – oma vanuse, töö- ja sünnikoha kohta, lisaks esinesid teoses mõned intsidendid, kus väljendus Kaj hullus. Süžee arenedes muutus Kaj aina mõistmatumaks ja pere elus kaasa ei löönud, sest pooleli olid õpingud Tartus. Nendele asjaoludele vaatamata kirjeldas Reet Kajd hellusega ning kahe tegelase vahelist armastust tõendas nii jutustaja kui ka tegelaste vaheline dialoog, näiteks: „[...] ja küllap vist ongi nii, et nende südamed on raudahelaga kokku needitud ja neid ei suuda vist küll miski teineteisest eraldada“ (Kõiv 2011: 100). Kui Ilma rõhutas Augusti ligitõmbavat välimust, siis „Reet Tammiku“ peategelane ja heterodiegeetiline jutustaja vaid toonitasid üldist mõtet, et Kaj on nii hea ja armas: „Ja seal oli Kaj, armas, hea Kaj, kes ei saanud jätta oma naist sekundikski“ (Kõiv 2011:132). Kuid teoses esineb kohti, mil Reet kasutab sama väljendit enda manipuleerimiseks ja rahustamiseks, näiteks pikalt elas abielupaar eraldi linnades, mille peale naistegelase kolleegid tõstatasid küsimuse Kaj truuduse kohta, kuid Reet oli mehest kindlal arvamusel: „Kaj oli ju nii armas ja hea. Kellelgi kogu maailmas pole nii head ja armast meest kui temal, Reedal, ükski naine pole oma abielus nii õnnelik kui tema“. (Kõiv 2011: 144) Kuna naistegelasel ei olnud teisi perekonnaliikmeid ning romantilist armastust ei oldud varem kogetud, oli igasugune tähelepanu partnerilt suure tähendusega.

3.4.1 Naistegelaste emadus

Ühiskonnas tõstab taas aina enam pead arvamusi, et naise üheks eesmärgiks elus on järeltuleva põlve loomine. Nii Ilma Raunik kui Reet Võserik puutuvad kokku emadusega, kuid nende kogemused olid erinevad.

„Keha ja vaim“ käsitleb lastetuse teemat, nimelt Ilmal ja Augustil polnud mitme abieluaasta järel sündinud järeltulijat. Kuid ka selle teema juures on naistegelast kujutatud lõhestunud arvamusel: ühelt poolt oli vaja Oitmale pärijat, sest miks muidu tööd teha rabeleti ning Ilma tunnistas ka, et „on ju vahel olnud hetki, mil igatsesin last, aga siis on see olnud vaid soov,

hoida kätel oma väikest sooja lapsukest, muud midagi“ (Ranna 2013: 169). Teiselt poolt leidis tegelane, et ilma lapseta on võimalik rohkem tööle keskenduda. Paari lastetuses nähti süüd langevat naisele, mis on ajalooliselt juba ammuteatud probleem ning seetõttu valdas ka Ilmat selles osas süütunne ning tegelane arvas, et see on tema puhul ainukene viga, mida August ei suutnud sügaval sisimas talle andestada (Ranna 2013: 250).

Pikaajaline lastetus võis tuleneda ka asjaolust, et August muutus Ilmale äkitselt füüsiliselt vastumeelseks: „Enne haarasid ja köitsid ta õrnused; nüüd – kuidas ma selle vastu ka ei võitle – nad on vastikud. [...] Mina igatahes olen püüdnud teha kõik, et alla suruda seda tunnet, kuid see – aina kasvab!“ (Ranna 2013: 165). Kehaline vastumeelsus mehe vastu oli kandev probleem teises romaani osas, see andis tõuke tegelasele keskenduda vaimule, tegeleda iseenda seesmiste lahkkelidega. Tegelase rahutu käitumise päästikuks oli üks öömajapaluja, kes tõi Ilmas pinnale kunagise haritlase ning naine nägi kõike uuest vaatepunktist. Esmajoones jäi silma August, kes oli „liiga lihtne, liiga ebaintelligentne jagama mingisuguseidki vaimseid huve oma enamarenenud naisega, liiga arenematu, et teatud määrani suudaks mõista seda naist“ (samas: 172). Olukorra lahendas eelpool analüüsitud Toivo, kelle abiga suutis Ilma näha Augustis inimest ning saatuse tahtel jäi Ilma peale Toivo surma rasedaks. Laps ristiti Toivoks.

Salme Kõivu romaanis käsitletakse süžee alguses naistegelase seksuaalset ärakasutamist. Vägistamine oli põhjus, miks tegelane vihkas ja ei usaldanud vastassugu, ta otsis ainult sõprust, millele tihti peale ta soovitud vastust ei saanud. Tegelasel oli kujunenud meessooskohta kindel arvamus: „Meestega ei saanud olla kui inimene inimesega, nendega pidi ikka olema valvel, ikka võitlema ja hoidma neid endast viisakas kauguses“ (Kõiv 2011: 13). Vägistamine tekitas tegelases iseenda vastu vastikust. Esmajoones suruti ebameeldivad tunded maha, kuid Kajga esimest korda seksuaalvahekorras olles valdasid naistegelast häbi ja alandus (samas: 59–60). Kajga abielludes kaotas Reet autonoomsuse oma keha üle: „Mis lõbu ja naudingut on see pakkunud temale, Reet Tammikule, kes sageli tööst surmani väsinuna peaaegu magas, kui teine ta keha oma himurate suudlustega kattis“ (Kõiv 2011: 89). Olukorrast peegeldub naistegelase alalhoidlikkus, kes käitus abikaasa soovide järgi ja ei hoolinud iseenda heaolust.

„Reet Tammiku“ romaanis käsitletakse lisaks vägistamisele ka abordi, raseduse ja üksikema teemasid. Nagu eelnevas analüüsis selgus, ei tundnud Reet Tammiku kehalistest naudingutest mõnu, ta täitis rolli mehe naudinguks. Esimest rasedaks jäämist ja naistearsti juures käimist kirjeldatakse teoses tegelasele häbi tekitavat. Reeta valdasid vihatunded Kaj vastu, sest olukord tekitas esmajoones naistegelasele ebamugavust, paar ei olnud veel abielus ning mõlemad olid üliõpilased. Abordi teemat on jutustaja käsitlenud diskreetselt, mainides ainult, et Reeda taastumine võttis aega nädalapäevad (samas: 94). Arvestades, et paar oli enamuse ajast kaugsuhtes, sünnitas Reet neli last. Pikemalt on kirjeldatud esikpoja sündi, ülejäänud kolm sündisid justkui iseenesest ning lapseootust mainib jutustaja teiste sündmuste käigus sellele suuremat tähelepanu pööramata.

Meestegelane pani Reeda autonoomsuse oma keha üle rasedusega taaskord proovile, kui pakkus teistkordset aborti, kuid Reet oli oma otsuses kindel. Abordi pooldajana ei hoolinud isa oma lastest, seda näitab kaksikute sünd: „Siis tuli Kaj. Laste vastu endiselt üksikõikseks jäädes oli ta aga Reeda vastu niisama hell ja armastav nagu vareminigi[...]“ (samas: 160). Peale sama sünnitust tegi Kaj veidra kommentaari naistegelase keha kohta: „Kartsin küll, et sa nende sünnitamistega ehk kaotad oma keha nooruslikkuse, aga sa oled muutunud veelgi ilusamaks“ (Kõiv 2011: 160). Lause on ühelt poolt mõeldud komplimendina, kuid teiselt poolt väljendab see meestegelase arusaamatust, et lapse sünniga naise keha paratamatult muutub.

Võserike perekonna ülesehitus ja majanduslik olukord ei vastanud Poska-Grüntali ja Mäelo kirjeldatule töö 2. osas. Kuigi Reet käitus naisena mehele alluvalt ja täitis pereema rolli, oli perekonna ülalpidajaks ja otsuste vastuvõtjaks Reet, mis ajastu ühiskondlikus kontekstis oleks olnud mõeldamatu. Naistegelane saatis iga kuu 1/3 oma sissetulekust Kajle ja selle kõrvalt kasvas ta nelja last ning pidas lapsehoidjat. Lahutuse varajagamisel selgus, et Kajl oli Reeda korteris ainult kirjutuslaud. Oma iseseisvusest ei soovinud naine mehelt alimente ega mitte kelleltki teiselt abi (Kõiv 2011: 223).

3.5 Roll ja positsioon ühiskonnas

Nii Helene Ranna kui Salme Kõiv on kirjutanud oma teosed peategelastega, kes on ametilt õpetajad. Reet Tammiku oli kirjandusõpetaja, Ilma Marras õpetaja külakoolis. Amet andis

tegelastele parema positsiooni ühiskonnas kui teistele teoses esinenud nais- ja meestegelastele, sest tegemist oli palgatööga. Amet aitas kaasa ka naiste võimalusele olla mehest sõltumatu ja iseseisev, näiteks Reet Tammiku pidas õpetaja palgaga üksinda üleval tervet perekonda. Haridus ja amet muutsid naistegelased ideoloogiliselt igati emantsipeerunud naiseks.

Ilma tegelasele omistatud üleolevus on teoses seostatud just ametialase lugupeetusega. Ilma arvates oli õpetaja amet parem kui teised ametid ning pidas seda „suursugusemaks, vastutusrikkamaks elukutseks üldse kõigi elukutsete kõrval“ (Ranna 2013: 127). Tekstitasandil on Ilma võrrelnud õpetajaametit müürsepa ja aedniku ametiga, ühisteks joonteks nende ametite vahel on toonud välja vabaduse, mis kaasneb uue loomisel või kasvatamisel. Sellest ideest kannustatuna, tundis tegelane kõikehõlmavat kohusetunnet, näiteks: „Pealegi, olles õpetaja, oled ju pooleldi kohustatudki hoolt kandma mitte üksi lastepere, vaid ka täiskasvanutegi vaimuelu eest, liiatigi kui see on kängus“ (Ranna 2013: 7). Tsitaat haakub tolle ajastu arusaamaga õpetajast: „Õpetajas nähti inimest, kes ennastsalgavalt oma hüvedest mööda vaatas ning oli tervenisti noorsoo ja ühiskonna arengusse pühendunud“ (Laane 1932: 2). Niisiis, on tegelane ametialaselt täielikus vastavuses 1930ndatel loodud õpetaja kuvandiga.

Kuid teoses on kujutatud ka tegelase pettumust, mis tulenes ameti paatoslikkuse üle tähtsustamises. Kui naistegelane nägi kunagist eeskujulikku õpilast, kes oli alla käinud, näiteks kooliaegne karskusringi esimees laaberdas tänavatel, siis mõistis ta, et tema isiklik rabelemine ja hingega asja juures olemine oli vaid aja raiskamine (Ranna 2013: 127). Sellise aspekti väljatoomine võis tolleaegsetele õpetajatele meelde tuletada, et kuigi ühiskond hindab nende tööd kõrgelt, pole nende mõjuvõim õpilastele nii püsiv ja piiritu, kui see alguses tunduda võib. Loomulikult ei saa seda väidet üldistavalt esitada. Samas, kuna tegelast on kujutatud teose alguses naisena, kelle elu koosnes ainult tööl käimisest, võib teost vaadelda kriitikana emantsipeerunud naistele, kelle eesmärk elus oli karjäärilased püüdlused ja mitte perekond, mis oli tolle aegsete arvamuste järgi naise ainukohustuseks. Segadust ameti ja päris elu vahel mõistis ka tegelane, kuid alles hetkeni, mil tekkis Oitma ja ta märkas, „milline määratu vahe oli nende kahe maailma – endise ja praeguse – vahel: üks oli isiklik elu, teine amet, kuigi olin kogu aja sedagi uskunud olevat isikliku elu“ (Ranna 2013: 128).

Ilma tegelasele saab külaelanike seas osaks teistsugune kohtlemine, näiteks Ilma jaoks oli Viia (kunagine Ilma koduabiline) pulmas pandud naisele taldriku kõrvale isegi kahvel ja nuga, kuigi teised külalised pidid sööma „Aadama kahvli“ ja kodust kaasa võetud noaga (samas: 75). Eriliselt rõhutab Ilma haritlase positsiooni tegelase ämm Tiina, kes oli „tugev, mehelik kuju“ (samas: 104). Ämmale oli Ilma eriti vastumeelne ning üks põhjus seisneb Ilma harituses ja asjaolus, et Ilma läks mehele mitte haritlasele: „Kuidas sa Ilma’s sedasi nõnda söhukse talupoisile...pole’s su jäuks saksemid ning paramid?“ (Ranna 2013: 105). Ämm nimetab Ilmat „saksikuks“ ja tegelane taandab iseenda ja oma lähedased „talupoja-inimese“ mõiste alla, rõhutades veelgi nende erinevat ühiskondlikku tasandit.

Ämma kuju esindab vana ja arhailist eesti ürgema, arhailisusele lisab omaette tasandi murde kasutus tegelase dialoogides. Vastupidiselt eelmainitud tegelasele on Ilma uus naisekuju, kaks eri maailma saavad kokku ning nende kohtumised on alati pingelised, sest ämm kritiseerib Ilma majapidamist ja üks enimkasutatud fraase ämma tegelasel on: „Uued ajad, uued asjad“ (Ranna 2013: 153), see aga ei tähenda, et uute asjadega lepitakse, hoopis vastupidiselt, kõik uus ja mitte tarviline jääb ämmale silma kriipima. Ilma suhtus ämma hoiakutesse irooniaga: „Midagi ei ole siin muud, kui on vaid saksik naine, kes oskab läbi lüüa, oskab nahka panna, mis t e m a poeg on t e m a leiva ja riide otsas kogunud“ (samas: 152). Sündmuste arenguga muutus aga Ilma ja ämma suhe, mis oli mõjutatud Toivo õpetusest. Ilma lahkusega leebub ka ämm ning Tiina avaldab, miks minia talle alguses ei meeldinud ja põhjus on lihtne: „Tuleb võõras inimene, ning võtab äkiste su lapse käest ära – kut poleks pärast seda änam oma laps olavatki“ (samas: 309). Ämma sissetoomisega teosesse viidatakse ka ämma-minia vahelisele läbisaamatusele reaalses ühiskonnas, mis on tekkinud ilmselt samal psühholoogilisel aspektil – emal on raske oma lapsest lahti lasta.

Teises romaanis, „Reet Tammikus“ ei esine eelpool kirjeldatud juhtumeid. Reet Tammiku õpetaja ametialast lugupeetust ja ühiskonnas kõrgemal astmel olemist ära ei kasutanud ega oma haridusega hoobelnud, loomulikult olid tingimused ka teised kui Ilmal – on vahe, kas oled ainukene haritlane Saaremaa külakolkas või haritlane linnas. Kuid ka see tegelane mõistis ameti olulisust ja kohustust, mis õpetajana ta õlule langes: „Klassis, jah, seal vastuvõtlikkude ja usaldavalt tema poole vaatavate õpilaste keskel võis ta olla kindel ja julge, seal ta võis rääkida, seletada, arvustada ja sisendada õpilastesegi seda selgeilmselist

suhtumist kirjandusse, nagu oli tal endal“ (Kõiv 2011: 108–109). Tsitaadist väljendub sarnane arusaam „Kehas ja vaimus“ esinenud mõttest, et õpetaja on uue põlvkonna teadmiste looja ja kujundaja.

Amet oli siiski osa tegelase isiklikust elust ning Reet Tammiku jaoks oli oluline hoida enda maine eeskujulik, seda ootasid ka teised. Enamjaolt Reeda eraelu ta ametialast lugupeetust ja eeskujulikkust ei mõjutanud, kuid kartus kaotada austusväärsus tuli koos lahutuse sisseandmisega. Reet Tammiku tegelasele sai omaks taaskord häbitunne, sest temast sai lahutatud naine ja ta kartis, et teda hakatakse sellepärast ühiskonnas halvemini kohtlema, tegelane väitis: „[...] mina olen õpetaja ja pean kasvatajana ka oma isikliku eluga olema eeskujuks ja mitte andma endast ebameeldivat kõneainet. Mina pean arvestama avalikku arvamust ja mulle ei tee mingit lõbu saada kõrgemalt poolt märkusi või midagi veelgi hullemat“. (Samas: 221–222) Peale lahutust ametialaseid probleeme ei tulnud, kõik mõistsid, et lahutus ei tulnud Reeda algatusel, tegelasele isegi öeldi, et „ilma meheta on ju alati kergem kui halva mehega“ (samas: 231). Lahutus mõjus naistegelasele vabastavalt, talle tundus „nagu seisaks ta uue elu künnisel, töörohke, vastutusrikka elu künnisel“ (Kõiv 2011: 232). Tegelase mõte end karjäärile pühendada vastab taaskord Laane (1932) artikli ideele, kuid teose tsitaadist jääb mulje, et Reet hakkab tööga täitma lahutusega kaasnenud vaba aja tühimikku. Palgatöö olulisuse ülepaisutamine jätab tänapäeva lugejale mulje, et ironiseeritakse nii emantsipeerunud naist, kes igal võimalusel ainult töötaks, kui ka õpetajaametit, mis nõuab inimeselt palju energiat.

Olles võrrelnud naistegelasi läbi mitme valdkonna, saab pöörduda Poska-Grüntali väite juurde, et emantsipeerunud naine „on lihtsam, otsekohesem, sügavam ja mitmekesisem, sealjuures on tas veel küllalt romantikat.“ (Poska-Grüntal 1936: 34). Analüüs tõestas, et naine oli tõesti otsekohesem, nii Ilma kui Reet väljendasid kõnekalt oma seisukohti. Lihtsuse aspekt puudutab eelkõige naistegelaste välimust, Ilma tegelasel polnud välisilme kirjeldust ja Reeda puhul oli see väga askeetlik. Sügavus ja mitmekesisus tuleb esile naistegelaste keha ja vaimu ning südame ja mõistuse konfliktis, tegemist oli isiksustega, kes ei hoolinud ainult elu füüsilisest poolest, vaid oluline oli mentaalne heaolu. Oldi haritud, millega avati enda jaoks uusi uksi ja osati süüvida teise inimhinge. Ainukene Poska-Grüntali väide, mis läheb kohati

vastuollu on romantilisus, mis tekstidesse tekib alles pika peale ning Reet Tammiku puhul püsivaks ei jää.

Kokkuvõte

Feminism on 19. sajandil arenenud mõttevool, mis hakkas ühiskonnas väärtustama naist ja taotlema naisele meestega võrdseid õigusi, alustades hääleõigusest. Feministlik kirjanduskriitika kasvas välja teise laine feminismist 1960. aastatel ning tegeles algselt tegelaste analüüsiga soolisest perspektiivist meeskirjanike teostes, hiljem aga keskendus naiskirjanike teostele, nende asendile kirjanduskaanonis ning naise kirjandusloome omapäradega. Naiskirjanike vähene esindatus kirjanduskaanonis on igas riigis esinev probleem. Põhjus seisnes asjaolus, et patriarhaalses ühiskonnas hinnati ainult meeste kirjutatud tekste väärtuslikeks, jättes naiste kirjutatu enamasti välja. Meestekeskse kirjandusmaastiku uurimisel hakati läbi feministliku perspektiivi analüüsima esialgu meesautorite kujutatud naistegelasi, sest need ei vastanud reaalseste naiste tõetruule kirjeldusele.

Oma bakalaureusetöö analüüsi aluseks võtsin unustatud naisautorite Helene Ranna teose „Keha ja vaim“ ja Salme Kõivu teose „Reet Tammiku“ ning feministlikust kirjanduskriitikast lähtuvalt otsisin töö käigus vastuseid järgnevatele küsimustele: Milline on naistegelaste välimus, iseloom, hoiakud ja väärtused, keha- ja tundemaailm ning roll ja positsioon ühiskonnas? Millisena on naistegelase suhet kujutatud vastassugupoolega? Kas naisel ja mehel on sama haridustase? Kumb sugupool võtab peresisest vastu otsuseid ja kumb sugupooltest toob leiva lauale? Kas ja kuidas suhestub naistegelase kujutusviis 1930ndate eesti emantsipeerunud naise kuvandiga?

„Keha ja vaimu“ peategelase Ilma(tar) Marrase välist kirjeldust pole teoses kujutatud, kuid „Reet Tammiku“ peategelasest saab lugeja detailirohke, kuid kohati üksteist tühistava välimuse kirjelduse. Tegelase välisilme ja ajakirjanduses emantsipeerunud naise kirjeldatud välimuses leidub üks ühine joon ja selleks on lihaseline keha, mis on tekkinud füüsilise töö tegemisest. Mis puudutab Hermann von Keyserlingi (1935) ideed, et uut laadi naine tahtis välja näha nagu mees: lühikesed juuksed, prillide kandmine ja spordi tegemine, kinnitust ei leia. Siin kohal tasub rõhutada Linda Einbaumi (1927) väidet, et naise püüd mehe moodi välja näha oli minevik.

Mõlema tegelase iseloom avanes süžeeleini arenemisel. Ilma esindas algselt upsakat, ülbet ja kiuslikku kuju, kes teose arenedes muutus meeldivaks ja mõistvaks. Reet Tammiku iseloom aga teose arenedes niivõrd ei muutunud – tegelast kujutati otsekohese ja õiglasena, üheks olulisemaks iseloomutunnuseks jäi edasipüüdlikkus, mille kujunemisele oli kaasa aidanud isa. Poska-Grüntali (1936) väide, et naine oli otsekohesem, rakendub Salme Kõivu loodud tegelase puhul, niisiis ka iseloomu poolest on vähemalt üks naistegelastest ajastutruu.

Teosed peegeldavad tolle ajastu ühiskonna väärtusi ja hoiakud, milles tähtsal kohal oli naiste püüdlus iseseisvuse ja eduka karjääri poole. Naistegelaste iseseisvus väljendus hariduspüüetes ja enda tööalases realiseerimises ja kriitilises hoiakus abiellu. Ajakirjanduses tembeldati iseseisev ja karjäärilt edukas naine aga mehiseks naiseks, sest naine lõi kaasa valdkondades, kus muidu oldi harjutud nägema mehi. Analüüsis selgus tõsiasi, et ka naistegelaste kirjeldamiseks kasutati sõna „mehine“ ja Ilma kasutas enda puhul meesliitega väljendeid, näiteks põllumees. Einbaum (1927) mõistis sellise mõtlemise hukka ning ei näinud mingit seost karjäärinaise ja tema naiselikkuse kadumisel. Romaanide analüüsi põhjal võib teha järelduse, et romaanide naistegelasi on kujutatud intrigeerivalt, peegeldades ajakirjanduses levinud emantsipeerunud naise kuvandit.

Romaanid keskenduvad süvitsi keha ja tundemaailma vastuoludele. Sündmusi kandvaks probleemiks on keha ja vaimu ning südame ja mõistuse konflikt, mis tulenes suhtest vastassooga. Sisemine konfliktus pani naistegelasi kahtlema oma valikutes, kuna need läksid vastuollu naistegelaste esialgsete eesmärkidega ja mõistuse häälega. Lõhestumist kahe valiku puhul andis edasi irooniline mõistuse hää, mis tegi peategelastele valikute langetamisel etteheiteid, kuid seda ei võetud kuulda. Sama peatüki all käsitletakse ka naistegelaste emadust: Ilma muret lastetusega ja Reeda elu nelja lapse üksikemana, mis tõestas asjaolu, et ka emantsipeerunud naine tahtis peret luua.

Teostes on naistegelaste roll ja positsioon ühiskonnas tähtsal kohal. Mõlemad tegelased olid kohusetundlikud õpetajad, kellesse suhtuti austusega. 1930ndatel nähti Laane (1932) järgi õpetajas inimest, kes täiemahuliselt pühendas ennast noorsoo ja ühiskonna arengusse ning seda on teostes ka kujutatud. Naistegelaste edukas positsioon ühiskonnas kindlustas neile juhtrolli ka peresiseselt. Reet pidas oma palgaga üleval tervet perekonda, kaasa arvatud

abikaasa Kajd, kes tol ajal Tartus õppis. Ilma seevastu loobus abielludes õpetaja ametist. Majapidamine sai tema juhtimise alla ning ta abikaasa August käis palgatööl. On näha, et tegemist pole tolele ajale kohase perekondliku ülesehitusega, sest Grüntal-Poska ja Mäelo tekstidest selgus, et 1930. aastatel alles muudeti perekonnaseadust, mis lubaks naistel peresiseselt rohkem otsuseid langetada.

Romaanide naistegelased peegeldavad mitmest aspektist 1930ndatel levinud arusaamu naisemantsipatsioonist. Tegelased on loodud iseseisvaks ja töötavaks kujukse, kes ei vaja elus hakkama saamiseks mehepoolset tuge, sellepärast puudus nende elus ka armastus. Selline peegeldus on esmakohal süžeeleeni alguses. Nii Helene Ranna kui Salme Kõivu hoiak naisemantsipatsiooni suhtes on ettevaatlik: tegelased küll vastavad toonasel ajastul loodud emantsipeerunud naise kuvandile, aga seda pehmendatakse, luues tegelasele perekond.

Kirjandus

Annuk, Eve. (1999). Naisest tekstini: feministliku kirjandusanalüüsi lähtekohti. *Keel ja Kirjandus*, (10), 694–703.

Annuk, Eve. (2023). Naisproosakirjanikud kultuuriloos ja tänapäeva eesti kultuuriteadvuses. – *Keel ja Kirjandus* (8–9), 755–774.

Annuk, Eve; Talviste, Eret. (2023). Naised ja proosa. Pilk XX sajandi alguskümnendite eesti kirjandusele. – *Keel ja Kirjandus* (8–9), 747–754.

De Beauvoir, Simone. (1997). *Teine Sugupool*. Tallinn: Vagabund.

Eagleton, Mary. (2007). „Literary representations of women“ – History of Feminist Literary Criticism, toimetanud Gill Plain ja Susan Sellers, 105–119. USA: Cambridge University Press.

Einbaum, Linda. (1927). Tänapäeva naine oma püüetes. – *Kaitse kodu* (24), 916–919.

Iseiseisev naine ütleb... (Juuli 1935). *Eesti Naine*, 133(7), 194–195.

Kallits, Aulis. (August 1935). Andmeid tütarlaste kutsesoovidest. *Eesti Naine*, 134(8), 227–229.

Kangro, Bernard. (1939). III auhind „Looduse“ romaanivõistlusel. – *Looming* (10), 1127–1128.

Kivimaa, Katrin; Põldsaar, Raili. (2009). „Feministlik teooria“ – 20. sajandi mõttevoolud, toimetanud Epp Annus, 799–806. Tallinn–Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kruus, Oskar. (1971). *Naine hanesulega. Kirjutisi naiskirjanikest*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kõiv, Salme. (2011). Reet Tammiku. Teine trükk. Tallinn: Eesti Raamat.

Laane, Karl. (1932.25.11). Õpetaja osast aatevõitlejana. *Õpetajate Leht*, (48), 2.

LeBihan, Jill. (2006). „Feminism and Literature“ – The Routledge Companion to Feminism and Postfeminism, toimetanud Sarah Gamble, 103–110. London: Taylor&Francis.

Libe, Juhan. (1930). Ilma ja Ilmar – perversid mõlemad. – *Nool* (50), 8.

Majateenijate ettevalmistamine jätkub. (1939.31.08). *Eesti naine*, (7), 104.

Miks teenivad abielunaised. (Märts 1932). *Eesti Naine*, 94(3), 65–67.

Moi, Toril. (1991). Feministlik kirjanduskriitika. – *Vikerkaar* (7). Tõlk. Toomas Rosin, 68–78.

Mäelo, Helmi. (1999). Eesti naine läbi aegade. Teine trükk. Tallinn: Kirjastus Varrak.

Oras, Ants. (1939). Naiskirjanikest mujal ja meil. – *Looming* (6), 659–663; (7), 735–741.

Pilvre, Barbi. (2009). Eesti Ekspressi „Persoon“ soo aspektist. *Ariadne Lõng*, (1/2), 42–62.

Poska-Grüntal, Vera. (1936). Naine ja naisliikumine. Peajooni naisliikumise ajaloost ja probleemistikust. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

Ranna, Helene. (2013). Keha ja Vaim. Teine trükk. Tallinn: Eesti Raamat.

Reial, Gustav. (Jaanuar 1935). Ühiskondlikust kasvatusesest koolis. *Eesti Kool: pedagoogiline ajakiri*, (1), 9–15.

Tilleman, Erna. (aprill 1940). Salme Kabur: Reet Tammiku. *Varamu* (4), 445–447.

Tõnisson, Ilmar. (1930.25.10). „Looduse“ auhinnatud romaanid. *Üliõpilasleht* (10) 241–243.

Uibopuu, Valev. (1938.30.09). Taluperenaise töökoormus. *Eesti Naine*, (8), 115–116.

Uus riigi põhiseadus määrab abikaasad üheõiguslikeks. (Oktoober 1937) *Eesti Naine*, 160(10), 293–294.

Von Keyserling, Hermann. (1935.14.10). Kas muutuvad naised amatsoonideks? – *Uus Kosjaleht*, (2), 1–2; 15.

Õpetaja asend maühiskonnas. (1939. 03.11). *Õpetajate Leht*, 449(44), 3.

The Portrayal of Female Characters in the context of the 1930s in Helene Ranna's novel *Keha ja vaim* and Salme Kõiv's novel *Reet Tammiku*

Summary

Feminism is an ideology that emerged in the 19th century. Feminist literary criticism emerged from the second wave of feminism. The under-representation of women writers in the literary canon is a problem in every country. This was because in patriarchal societies, only literary texts written by men were considered of value, leaving women's texts outside the canon. At first, feminist literary critics analyzed the work of male writers and their perception of women, later shifting the focus to texts written by women authors.

This bachelor's thesis aims to analyze through feminist literary criticism the portrayal of female characters in Helene Ranna's "Keha ja vaim" and Salme Kõiv's "Reet Tammiku". The questions of research are the following: how do the authors visualize the appearance, character, attitudes, values, body, and emotional world of the female characters? What is their role and position in society? How is the relationship between the female character and the opposite sex depicted? Do men and women have the same level of education? Which spouse makes decisions within the family, and which provides for the family? How does the image of women, as exemplified by the female protagonists of the novels, relate to the image of the emancipated woman of the 1930s in Estonia?

The appearance of the protagonist Ilma(tar) Marras in "Body and Mind" is not depicted in detail in the novel. However, the main character of "Reet Tammik" receives a detailed but sometimes contradictory description of appearance. The character's appearance and the description of the emancipated woman in the media have one common feature: a muscular body formed through physical work. As for Hermann von Keyserling's (1935) idea that a new kind of woman wanted to look like a man: short hair, wearing glasses, and doing sports, there is no confirmation. It is worth emphasizing Linda Einbaum's (1927) claim that a woman's attempt to look like a man is a tendency of the past.

Both characters' personalities were revealed as the plot developed. Ilma initially represented a sassy, arrogant, and mischievous figure who became pleasant and understanding as the story

progressed. On the other hand, Reet Tammik's character does not change much throughout the novel – she is portrayed as straightforward and fair, with determination being one of the most essential traits influenced by her father. Poska-Grüntal's (1936) claim that women were more straightforward applies to the character created by Salme Kõiv, so at least one of the female characters is authentic to the era in terms of personality.

Similar values and attitudes were present both in the work and the society of that era, with women's pursuit of independence and a successful career being of great importance. The independence of female characters was demonstrated by their ability to manage without men. In the media, an independent and successful career woman was labeled as a "masculine woman" because she participated in fields where men were traditionally seen. An analysis revealed that the word "masculine" was also used to describe female characters, and Ilma used masculine prefixes in her expressions, such as "põllumees" (farmer). Einbaum (1927) criticized such thinking and did not see any connection between a career woman and the loss of her femininity. Based on the articles, it can be concluded that the female characters in the novels are written intriguingly, reflecting the image of an emancipated woman that was prevalent in the media.

The body and the emotional world are thoroughly examined in the novels. The main problem driving the events is the conflict between body and mind and heart and reason, which arose from relationships with the opposite sex. The internal conflicts made the female characters doubt their choices, as they contradicted the female characters' initial goals and the voice of reason. The ironic voice of reason highlighted the division between two choices, which criticized the main characters for their decision-making, but this was not taken into account. The same chapter also addresses the motherhood of the female characters: the concern of infertility and Reeda's life as a single mother of four.

The role and position of female characters in society were important. Both characters were dutiful teachers who were respected. In the 1930s, according to Laane (1932), teachers were seen as individuals who entirely dedicated themselves to the development of youth and society, which is also portrayed in the works. The successful position of female characters in society ensured them a leadership role even within the family. Reet supported her whole

family with her salary, including Kaj, who was still studying in Tartu. On the other hand, Ilma gave up her profession with marriage, but according to the desires of the female character, she took over the management of the household, and August worked for wages. This is not the typical family structure of the time, as texts by Grüntal-Poska and Mäelo revealed that in the 1930s, the family law was only being changed to allow women to make more decisions within the family.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Gerda Porovart,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Naistegelase kujutamine 1930. aastate foonil Helene Ranna romaanis „Keha ja vaim“ ja Salme Kõivu romaanis „Reet Tammiku“, mille juhendaja on Leena Käosaar, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Gerda Porovart

31.05.2024